

Universiteit
Leiden

The Netherlands

Het uur der waarheid

Asscher, M.W.B.

Citation

Asscher, M. W. B. (2015, October 29). *Het uur der waarheid*.
Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/35999>

Version: Corrected Publisher's Version

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/35999>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

DE VERLIEFDE WAARHEID

Oscar Wilde en *De Profundis*

Slechts twee maanden, begin 1888, bracht de Engelse dichter, voormalig diplomaat, paardenfokker en anti-imperialist Wilfrid Scawen Blunt in Ierse gevangenschappen door. Op zijn reizen door het Midden-Oosten en door India was hij aan ongemakken wel wat gewend geraakt, deze onstuimige en hartstochtelijke avonturier, die – en dat niet al te stabiel – getrouwd was met de kleindochter van Lord Byron. Maar de vernedering van het moeten dragen van gevangenskleding in plaats van zijn eigen jas en reisdeken viel hem zwaar. Ook de solitaire opsluiting in een winterse cel, eerst in Galway Gaol en vervolgens in de gevangenis van Kilmainham, als straf voor zijn publieke steun aan de Ierse onafhankelijkheidsstrijd, vormde een ingrijpende ervaring voor hem.¹ In de marges van het gebedenboek dat hem in de cel ter beschikking stond, begon hij aan een cyclus van zestien sonnetten over zijn gevangenschap. Een klein jaar na zijn vrijlating op 9 maart 1888, verscheen die cyclus samen met nog enkele andere gedichten in een bundeltje onder de titel *In vinculis*.²

Een van de eersten die aan deze gedichten een bespreking wijdde, in de *Pall Mall Gazette* van 3 januari 1889, was Oscar Wilde. Gezien diens eigen Ierse wortels – Wilde was geboren in Dublin en zijn moeder was een fervent pleitbezorgster van het Ierse nationalisme – koesterde hij vermoedelijk een bovengemiddelde belang-

stelling voor Blunts lotgevallen. Op ietwat luchtige toon opent hij zijn recensie, onder de titel 'Poetry and Prison', met de stelling: 'Prison has had an admirable effect on Mr. Wilfrid Blunt as a poet.' Met instemming citeert Wilde uit het voorwoord van de bundel:

Imprisonment is a reality of discipline most useful to the modern soul, lapped as it is in physical sloth and self-indulgence. Like a sickness or a spiritual retreat it purifies and ennobles; and the soul emerges from it stronger and more self-contained.

Na het integraal citeren en kort becommentariëren van drie van Blunts gevangenissonnetten besluit Wilde zijn bespreking met de woorden: '[...] an unjust imprisonment for a noble cause strengthens as well as deepens the nature'.³

Waar de op dat moment 34-jarige Oscar Wilde, schrijvend vanuit zijn comfortabele en fraai gedecoreerde werkkamer in de gegoede Londense wijk Chelsea, deze laatste wijsheid vandaan haalde, wordt uit zijn korte recensie niet duidelijk, maar nauwelijks meer dan zes jaar later kon hij zelf de proef op de som nemen en mocht hij aan den lijve ondervinden of de menselijke natuur inderdaad gesterkt en verdiept wordt door een onterechte gevangenschap. Op 25 mei 1895 werd hij in de Central Criminal Court van The Old Bailey, na door een jury unaniem schuldig bevonden te zijn aan 'gross indecencies' (grove onzedelijkheden), veroordeeld tot twee jaar gevangenisstraf met dwangarbeid.⁴

Ook Oscar Wilde werkte tijdens zijn gevangenschap aan een manuscript. In zijn geval betrof het geen poëzie, maar een prozatekst van bijna 55.000 woorden, in de gevangenis van Reading geschreven tussen herfst 1896 en eind maart 1897, enkele weken voor zijn vrijlating op 19 mei. Het op blauwe, gelinieerde foliovennellen met de hand geschreven werk draagt geen titel. De tekst is geschreven in de vorm van een lange brief aan Lord Alfred Douglas, de zestien jaar jongere vriend met wie Oscar Wilde vanaf de zomer van 1891 tot aan zijn veroordeling een even innige als publieke relatie had

onderhouden. Wilde zelf, blijkens zijn nog vanuit de gevangenis per brief gegeven schriftelijke instructies, was er voorstander van om het manuscript – naar voorbeeld van de onder Latijnse titels aan de wereld gezonden pauselijke brieven – aan te duiden als *Epistola: In Carcere et Vinculis*.⁵ Het kan haast niet anders dan dat in die titelsuggestie de herinnering van Wilde aan de door hem gecensureerde gevangenissonnetten van Wilfrid Blunt heeft meegeklonken.⁶ Maar zijn executeur-littéraire Robert Ross zou anders beslissen. Toen in 1905, vijf jaar na de dood van Wilde, een sterk bekorte versie van het gevangenismanuscript in druk gegeven werd, gebeurde dat onder de titel *De Profundis*, een ontleening aan de openingswoorden van Psalm 130.

Het enige geschrift dat Oscar Wilde in de gevangenis voortbracht, maakte aldus een valse start in het geheel van zijn gepubliceerde werk. Zwaar gemutileerd en pas vijf jaar na zijn dood verschenen, onder een andere dan de door de auteur geopperde titel, was het als boek niettemin een onmiddellijk verkoopsucces. In de eerste tien jaar na de verschijning werden er alleen al in het Engels meer dan dertig drukken van opgelegd. Vertalingen verschenen – zelfs nog vóór de oorspronkelijke uitgave – in Duitsland en nadien in vele andere landen, waaronder Frankrijk en Nederland, tot in Japan toe.⁷ Die valse start was het begin van een uiterst gecompliceerde en conflictueuze publicatiegeschiedenis, doorregen met ruzies en meer dan één gerechtelijke procedure. Tot op de dag van vandaag is de oorspronkelijke tekst van het tachtig pagina's tellende manuscript nog nooit integraal in druk verschenen. Het in de British Library berustende manuscript is gelukkig wel in facsimile uitgegeven, zodat de tegenwoordige lezer in elk geval van het originele handschrift kennis kan nemen, maar editietechnische en juridische problemen hebben er in de afgelopen honderd jaar voor gezorgd dat over de juiste tekst van Wildes in de cel geschreven werk bij vlagen de grootst mogelijke onenigheid heeft geheerst.

Voor een deel is die onenigheid te verklaren uit de inhoudelijke vragen die *De Profundis* – zoals de tekst ook door mij in het vervolg

dan maar zal worden aangeduid – oproept. Want hoe moeten wij dit in de gevangenis geschreven manuscript opvatten? Is het inderdaad een brief? Of is het een essay? Een autobiografie? Is het wel terecht dat deze tekst op één lijn met het verhalende proza, de gedichten en de toneelstukken van Wilde in zijn verzameld werk pleegt te worden afgedrukt? Of hoort deze tekst uitsluitend thuis in uitgaven van Wildes correspondentie? En mag je zeggen, zoals Wildes kleinzoon Merlin Holland doet in zijn voorwoord bij de facsimile-uitgave van *De Profundis*, dat ‘to read it is to find him for once without his mask’?⁸ Dat *De Profundis* het meest waarheidsgetrouwe geschrift van Wilde moet heten, is een overtuiging die al bij de eerste, gedeeltelijke publicatie van het werk in 1905 ook door anderen werd verwoord.⁹ Maar klopt die overtuiging? Is *De Profundis* inderdaad een werk geschreven in het uur der waarheid, waarin ‘de échte Oscar Wilde’ zich uitsprekt over de door hem doorstane gevangeniservaring? Waarin hij zich, zonder poses of maskers, laat zien zoals hij ‘werkelijk’ was?

Om die vragen te kunnen beantwoorden is het van belang om eerst na te gaan hoe Oscar Wilde in de gevangenis belandde, onder welke omstandigheden zijn in de cel geschreven manuscript tot stand is gekomen en hoe de tekst daarvan vervolgens in opeenvolgende versies het licht heeft gezien.

OSCAR WILDE

Was Oscar Wilde een genie? Zelf meende hij van wel. Beroemd werd zijn mededeling tegenover een New Yorkse douaneambtenaar die hem bij aankomst in de Verenigde Staten op 3 januari 1882 vroeg of hij iets aan te geven had: ‘I have nothing to declare but my genius.’¹⁰ Die opmerking kan nog als een gelegenheidsgrapje van een 27-jarige dandy worden afgedaan, maar tegenover André Gide was Wilde al serieuzer, toen hij hem toevertrouwde: ‘J’ai mis tout mon génie dans ma vie, je n’ai mis que mon talent dans mes oeuvres.’¹¹ Arthur Conan Doyle riep hij op om naar zijn nieuwste toneelstuk te gaan, onder de toevoeging: ‘Ah, you must go. It is

wonderful. It is genius!"¹² En in *De Profundis* maakt hij Lord Alfred Douglas in volle ernst het verwijt van diens 'lack of any real appreciation of my genius'. Wat daarvan zij, waar zo goed als allen die hem hebben gekend het in elk geval over eens waren, was dat hij zo niet geniaal, dan toch in elk geval briljant was, waarbij vooral zijn conversatievermogen werd geroemd. Hij kon bijvoorbeeld een heel tafelgezelschap in de Londense society in betovering brengen met geestig geformuleerde wijsheden en met dichterlijke parabellen die hij later als sprookjes voor volwassenen zou uitschrijven. Dat sociale vermogen kwam eerder voort uit zijn uitstekende opleiding dan dat hij van huis uit zulke maatschappelijke talenten had meegekregen. Zijn moeder, Jane Francesca Elgee, was een ietwat neurotische en wereldvreemde Iers-nationalistische dichteres en vertaalster. Zij genoot een zekere poëtische reputatie onder haar pseudoniem 'Speranza'. Zijn vader, William Wilde, was oog- en oorarts, maar ook amateurarcheoloog en -etnoloog, alsmede schrijver van reisboeken. Over Sir Williams zedelijke levenswandel vallen enkele pijnlijke verhalen te vertellen, maar als medisch specialist stond hij bij velen in aanzien. In 1864 werd hij daar zelfs door koningin Victoria voor in de adelstand verheven, al vermeldt George Bernard Shaw dat diens vader zodanig door Wilde sr. aan een scheel oog werd behandeld dat het sindsdien voorgoed naar de andere kant scheel keek.¹³

Als tweede zoon uit dat huwelijk van deze enigszins onaangepaste echtelieden werd in Dublin op 16 oktober 1854 Oscar Wilde geboren, die uit Iers-patriottisch enthousiasme van zijn ouders voluit de namen Oscar Fingal O'Flahertie Wills Wilde kreeg.¹⁴ Zijn schooltijd op de Portora Royal School in het landelijk gelegen Enniskillen (1864-1871) en aansluitend zijn jaren op Trinity College, Dublin (1871-1874) vormden een veelbelovende opmaat voor een academische loopbaan. Hij won diverse schoolprijzen en medailles, in het bijzonder vanwege zijn uitmuntende beheersing van het Grieks. Op Trinity College raakte hij onder de invloed van de classicus en oudhistoricus John Pentland Mahaffy (1839-1919), die

zijn belangstelling voor de Griekse literatuur verder aanwakkerde, hem enkele jaren later tot tweemaal toe zou meenemen op een indrukwekkende 'grand tour' door Italië en Griekenland en daarmee zijn beginnende dweperij met het katholicisme de kop indrukte.¹⁵ Dat Mahaffy niet alleen een eersterangs oudheidkundig geleerde was, maar ook een befaamd *raconteur* en als zodanig de auteur van een boek over de kunst der conversatie zal zijn uitwerking op de jonge Oscar evenmin gemist hebben.¹⁶

Magdalen College, Oxford, waar Wilde in de herfst van 1874 daags na zijn twintigste verjaardag als eerstejaarsstudent aankwam, was een ideale combinatie van boekengeleerdheid, klassieke studie, vriendschap en invloedrijke sprekers en docenten als kardinaal Manning, de kunsttheoreticus John Ruskin en de essayist Walter Pater. Oscar werd lid van de vrijmetselaarsloge, publiceerde in 1876 zijn eerste serieuze gedichten in tijdschriften en reisde regelmatig naar Londen, waar hij de eerste teugen indronk van het grootstedelijke kunstleven in theaters, concertzalen en galleries. Maar de dood van zijn vader op 19 april van datzelfde jaar bracht een weinig florissante financiële situatie aan het licht, en ook los daarvan moet Wilde zich als Ierse 'provinciaal' in het academische bolwerk van Engeland een buitenstaander hebben gevoeld, compleet met een Iers accent dat hij zorgvuldig afleerde. Hij compenseerde dat buitenstaanderschap door te veel geld uit te geven aan kleding en vertier, en door briljante studieresultaten te boeken, culminerend in een 'double first', de hoogste eer waarmee men een academische graad in Oxford kon behalen. Met zijn lange gedicht *Ravenna* won hij daarenboven in 1878 de jaarlijkse poëzieprijs van de universiteit, de Newdigate Prize. Maar het meisje naar wier hand hij twee jaar lang had gedongen, Florence Balcombe, trouwde op 4 december van dat jaar met Bram Stoker, de latere schrijver van de roman *Dracula*.

Eind november 1878 verhuisde Oscar Wilde naar Londen, waar hij introk bij de twee jaar oudere schilder Frank Miles, vermaard om zijn zoetelijke portretten van societydames. Volgens biograaf

Neil McKenna had Wilde al vanaf het voorjaar van 1876 een homo-seksuele verhouding met Miles, het begin van een lange rij van dergelijke langer of – meestal – korter durende seksuele verbintenissen, die niet of nauwelijks onderbroken werd terwijl hij onder-tussen vrouwen het hof maakte of er – in later jaren – een huwe-lijksleven op nahield.

De eerste drie jaar in Londen leidde Wilde een tamelijk obscuur bestaan, waarin hij zich met het schrijven van recensies en ander journalistiek werk in leven hield. Pas toen hij zich begon te ont-poppen als een pleitbezorger van het estheticisme als credo voor het leven, en zich ook navenant begon te kleden, te gedragen en te uiten, wist hij de aandacht te trekken, die vervolgens ook het lot van zijn uiteenlopende pennenvruchten ten goede kwam. De aan-dacht die hij trok was aanvankelijk echter vooral van satirische aard. Cartoons in het blad *Punch* maakten zijn kleding en zijn haardracht al net zo belachelijk als de welluidende, maar gekun-stelde gedichten die hij in tijdschriften en – ‘à compte d’auteur’ – in 1881 in een bundel, *Poems*, liet verschijnen.

Maar dan gebeurt het beste wat deze jonge schrijver kan over-komen, en dat is dat de populairste muziektheatermakers van die tijd, librettist William Gilbert en componist Arthur Sullivan, Wilde vereren met een parodie op alles waar de 26-jarige estheet en zelfverklaarde levenskunstenaar voor staat. *Patience, or Bunt-horne’s Bride* heet de ‘musical comedy’ waarin Wilde zo herken-baar wordt geridiculiseerd dat de producent van het in Engeland immens succesvolle stuk Wilde uitnodigt om een jaar lang op een lezingentournee door Amerika te reizen en aldus te helpen het succes van *Patience* ook daar te vestigen. Op 24 december 1881 ver-trok hij uit Engeland aan boord van de ss Arizona.

Bij terugkeer in Londen begin januari 1883 is hij niet alleen een kleine 6000 dollar aan ontvangen honoraria rijker en heeft hij de kneepjes van effectieve ‘self-promotion’ in de vingers, maar kan hij na meer dan honderd lezingen ook bogen op gedegen ervaring als spreker in het openbaar over kunst, mode, hellenisme en poë-

zie, over zijn indrukken van Amerika en over artistiek verantwoorde woninginrichting. Zijn nieuw gevonden zelfverzekerdheid en verleidelijke conversatietalent missen hun uitwerking niet op de dan 24-jarige Constance Lloyd, met wie hij zich eind 1883 verlooft en met wie hij enkele maanden later in het huwelijk treedt. Na terugkeer van hun huwelijksreis in Parijs huren ze na enig zoeken een herenhuis op Tite Street, in de gewilde wijk Chelsea. Uit het huwelijk worden al spoedig twee kinderen geboren, Cyril (1885) en Vyvyan (1886).

Oscar Wilde sprokkelt het inkomen voor zijn jonge gezin nog steeds bij elkaar met lezingen door het hele land, met boekbesprekingen en artikelen, en hij onderneemt ondertussen vergeefse pogingen een reguliere betrekking te vinden. Ook zijn eerste toneelstukken (*Vera, Or the Nihilists* en *The Duchess of Padua*) komen niet echt van de grond. De enige functie die Wilde ooit in loondienst bekleedde, vervult hij in de jaren 1887-1889 bij uitgeverij Cassell & Company, waar hij tegen een salaris van 6 pond per week ruim twee jaar lang, doch met tanend enthousiasme, als hoofdredacteur werkt van het culturele damesblad *The Woman's World*. Het is een functie die er in elk geval toe bijdraagt dat zijn literaire, journalistieke en societyconnecties nog verder worden uitgebreid. Maar onder de oppervlakte van al deze losse en vaste literaire en journalistieke bezigheden en als tegenwicht voor het burgerlijke gezinsleven waarin hij zich ogenschijnlijk heeft geschikt, leidt Oscar Wilde al in die jaren tegelijkertijd een actief, zij het verborgen leven als praktiserend homoseksueel.

'Sodomy', de term waarmee in die tijd in het Engels homoseksualiteit werd aangeduid, gold in Engeland al sinds de zestiende eeuw als een strafbaar feit.¹⁷ Op 'the detestable and abominable Vice of Buggery' stond aanvankelijk niets minder dan de doodstraf, en in Oscar Wildes tijd was de maximale strafbedreiging nog steeds levenslange gevangenisstraf. De vervolging van 'sodomites' werd echter bemoeilijkt doordat voor succesvolle vervolging bewezen moest worden dat daadwerkelijk penetratie en zaadlozing in het

rectum van de homoseksuele partner had plaatsgevonden.¹⁸ Om met name de bestrijding van de in het victoriaanse Londen welig tierende mannelijke prostitutie te vergemakkelijken werd per 1 januari 1886 Section 11 van The Criminal Law Amendment Act van kracht, waarin het volgende werd bepaald:

*Any male person who, in public or private commits or is a party to the commission of, or procures the commission by any male person, of any act of gross indecency with another male person, shall be guilty of a misdemeanor, and being convicted thereof shall be liable at the discretion of the Court to be imprisoned for any term not exceeding two years, with or without hard labour.*¹⁹

De invoering van dit wetsartikel betekende dat iedere man die, in een hotelkamer of zelfs in een privévertrek van zijn eigen huis, seksuele handelingen met een andere man verrichtte, voortaan een strafbaar feit pleegde. En dat betekende op zijn beurt dat homoseksuelen vanaf dat moment een zeer willige prooi vormden voor chantage, een bedrijvigheid die toentertijd minstens zo welig tierde als mannelijke prostitutie. Door sommigen werd deze Amendment Act dan ook wel aangeduid als ‘the Blackmailer’s Charter’.

In de reeks van tientallen mannen en jongens met wie Oscar Wilde in hotelkamers, in ‘private rooms’ van restaurants, in gehuurde villa’s op het platteland, maar ook in zijn eigen huis eenmalige of herhaalde seksuele ontmoetingen had, wordt vanaf 1886 een speciale plaats ingenomen door de toen zeventienjarige Robert Baldwin Ross.²⁰ Ross, die in het latere leven van Wilde en de postume geschiedenis van diens werk een belangrijke rol zou spelen, had op tweejarige leeftijd zijn vader verloren, een vooraanstaand Canadees jurist, en was daarna met zijn moeder, twee oudere broers en twee oudere zussen naar Londen verhuisd, om in overeenstemming met zijn vaders wensen een Europese opvoeding te krijgen. Hoewel verstandelijk en in sociaal opzicht rijp voor zijn jaren, ook door herhaalde reizen van het gezin over het

Europese continent, verliep zijn studententijd aan King's College, Cambridge tamelijk desastreus. Zijn vanzelfsprekende omgang met zijn eigen homoseksuele geaardheid werd noch door Ross' medestudenten noch door zijn familie op prijs gesteld. Voor de in dat opzicht gekwelde Oscar Wilde vormde die eigenschap van Ross juist een bron van vreugde en langdurige vriendschap. In 1887 logeerde Ross zelfs enkele maanden als 'paying guest' op Tite Street, kennelijk met naïef goedvinden van Wildes echtgenote.

De aantrekkingskracht van een jongeman op een oudere man en de verleidelijke rol die daarbij wordt vervuld door de taal en de kunst, door de jeugdige belofte van de een en de rijpere persoonlijkheid, de artistieke sensibiliteit en de ruimere levenservaring van de ander, dat waren de terugkerende karakteristieken van de talloze, naar de letter van de Engelse strafwet dus bijzonder gevaarlijke ontmoetingen van Oscar Wilde met meestal nauwelijks meerderjarige jongens. De genoemde elementen zijn ook een op een te vinden in de korte roman *The Picture of Dorian Gray*, waaraan Oscar Wilde vanaf eind augustus 1889 werkte. De roman verscheen in juni van het jaar daarop in het tijdschrift *Lippincott's Magazine*, en in een uitgebreidere versie in 1891 als boek.²¹ Ook in 'The Portrait of Mr. W.H.', een essayistische speurtocht naar de jonge acteur aan wie William Shakespeare zijn sonnetten opdroeg, speelt deze homo-erotische vriendschap als thema een rol. Daarnaast publiceerde Wilde betoverende sprookjes, dikwijls met een cynische levensles als clou, een lang politiek essay getiteld 'The Soul of Man under Socialism', alsmede vier lange dialogen die zich, gebundeld onder de titel *Intentions*, als een antirealistisch schrijverscredo laten lezen. Maar de kroon op de ontwikkeling van Wildes schrijverschap, zoals die na zijn terugkeer uit Amerika intussen vaart had gekregen, wordt gevormd door de vier societykomedies die hij tussen eind 1891 en begin 1895 schreef. Tezamen zouden deze vier stukken het hoogtepunt worden van Wildes succes als schrijver en van zijn faam als publieke literaire persoonlijkheid, een hoogtepunt dat zijn tragische val des te die-

per maakte. Het zijn precies diezelfde jaren waarin Wilde zijn fatale liefdesverhouding onderhield met de zestien jaar jongere Lord Alfred Douglas, die – nog meer dan Robert Ross – een stempel zou drukken op het leven en lot van Oscar Wilde. Aangezien *De Profundis* niet alleen geschreven is in de vorm van een brief aan Douglas, maar hij daar inhoudelijk ook een centrale rol in vervult, is er alle reden om Douglas op deze plaats nader te introduceren.

LORD ALFRED DOUGLAS

Toen de twintigjarige student Alfred Douglas eind juni 1891, in gezelschap van de dichter Lionel Johnson, voor het eerst bij Oscar Wilde in Tite Street op bezoek ging, had hij *The Picture of Dorian Gray* reeds minstens negen keer gelezen. Dat moet bij die eerste ontmoeting al direct de toon van fascinatie hebben gezet, een toon die – geheel in de geest van die roman – door Wilde werd beantwoord met bijzondere aandacht voor Douglas' jeugdige schoonheid, iets waaraan diens adellijke afkomst nog een extra dimensie toevoegde. Wilde beloofde zijn jonge bewonderaar enkele dagen later in elk geval met een exemplaar van de zojuist verschenen luxe-editie van *The Picture of Dorian Gray*, zoals hij trouwens zijn (aanstaande) veroveringen wel vaker met cadeautjes placht te imponeren, in de vorm van boeken, zilveren sigarettenkokers of manchetknopen. Maar het is de vraag wie van beiden nu door de ander werd 'veroverd', een kwestie waarover ook de beide betrokkenen het achteraf niet eens waren. Beiden beweerden dat het initiatief en de aandrang van de ander kwam. Misschien illustreert het gekibbel op dit punt wel dat de ontmoeting van Wilde en Douglas in beider leven niet zomaar een affaire was, zoals zij er beiden met andere jongens en mannen al vele hadden gehad en nog zouden hebben. Anders gezegd: het was juist de wederzijdse aantreking die van hun ontmoeting binnen enkele maanden een relatie maakte die tot aan Oscar Wildes dood in 1900 zou standhouden, ondanks de heftigste ruzies en verwijten en een meer dan twee jaar durende verwijdering ten tijde van Wildes gevangenschap.

Alfred Bruce Douglas werd geboren op 22 oktober 1870 als derde zoon van de markies en markiezin van Queensberry.²² Zijn moeder, Sibyl Montgomery, was een gevoelige vrouw die van poëzie, kunst en muziek hield en die Alfred als haar lieveling beschouwde. Zijn vader John Sholto, de negende markies van Queensberry, daarentegen, hield van paardrijden, gokken, jagen en boksen. Diens vader, de achtste markies, had in 1858 zelfmoord gepleegd, zoals in 1892 ook John Sholto's broer en in 1894 zijn oudste zoon zouden doen. Er was in de familie duidelijk een traditie van woestheid, geestelijke instabiliteit of – volgens sommigen zelfs – pure gekte. Queensberry had zijn studie in Cambridge niet afgemaakt, besteedde weinig tijd aan zijn kinderen en had in het algemeen niet veel omhanden, een leegte in het leven die hij, behalve met sportieve bezigheden, geregeld met maîtresses probeerde te vullen. Alles bij elkaar hoeft het niet te verbazen dat het huwelijk van Alfreds ouders slechts met de nodige moeite nog tot 1887 gerekt kon worden.²³

'Bosie', zoals Alfred Douglas eerst in familiekring en later ook door vrienden werd genoemd, groeide tot zijn tiende jaar op in het uit 1820 daterende imposante familie buiten in Kinmount, in het zuiden van Schotland, waar hij privéonderwijs genoot. Daarna verhuisde het gezin naar Londen, waar Alfred aanvankelijk op Lambrook belandde, een school voor de adellijke klasse. Er zaten bijvoorbeeld twee kleinkinderen van koningin Victoria op, zodat Hare Majesteit zelf af en toe naar een cricketwedstrijd kwam kijken. Op grond van een overgeërfd vooroordeel van zijn vader mocht Alfred, na de lagere school op Wixenford afgemaakt te hebben, niet naar Eton, maar werd hij naar Winchester gestuurd. Daar deed hij, zoals alle jongens in die tijd, zijn eerste homoseksuele ervaringen op, experimenteerde hij met het uitbrengen van een tijdschrift en schreef hij zijn eerste gedichten. Voor het overige legde hij op school geen enkele bijzondere belofte aan de dag, behalve waar het ging om zijn door velen geroemde sluike blonde haar, zijn blauwe ogen en zijn algehele jongensachtige en atletische verschij-

ning. Zo jongensachtig was die verschijning zelfs, dat hem op zijn 27e nog de toegang tot het casino van Monte Carlo werd ontzegd, waarna hij zijn moeder moest gaan halen om te getuigen dat hij wel degelijk meerderjarig was.

Vanaf 1889 studeerde Douglas in Oxford aan Magdalen College, hetzelfde College waar Oscar Wilde vijftien jaar tevoren ook zijn opwachting als student had gemaakt. Maar het verschil tussen beider academische loopbaan is aanzienlijk. Waar Wilde op de kracht van zijn uitmuntende schoolresultaten tijdens zijn studiejaren in Oxford naar een intellectueel niveau toe groeide dat geheel in overeenstemming was met zijn uitdagende en ambitieuze persoonlijkheid, bracht Douglas drie luie en ongemotiveerde jaren aan de universiteit door. Afgezien van een bescheiden reputatie als hardloper trok hij vooral de aandacht door zijn redacteurschap van het universitaire tijdschrift *The Spirit Lamp*, het eerste van vele van dergelijke – meestal kortdurende – redacteurschappen in het leven van Douglas. Hij bleef poëzie schrijven, liefst sonnetten, het genre waarin hij door de jaren heen enkele voortreffelijke gedichten zou produceren.

Het was deze bloedmooie, blonde, twintig jaar jonge Lord Alfred die begin juli 1891, bij gelegenheid van hun tweede afspraak, ditmaal in de Albemarle Club, van Oscar Wilde een exemplaar van de luxe-editie van *The Picture of Dorian Gray* cadeau kreeg, voorzien van de opdracht: 'Alfred Douglas from his friend who wrote this book. July 91. Oscar.' Het was een perfect voorbeeld van een van Wildes bekendste paradoxen, namelijk hoezeer het leven de kunst imiteert: een roman over de verderfelijke verleidingskracht van een boek, als eerste van vele cadeautjes, uitnodigingen, gedichten en brieven ingezet om iemand te verleiden.²⁴

DE VOORAVOND

De vier jaren tussen zomer 1891 en voorjaar 1895 in het leven van Oscar Wilde kunnen vanuit twee gezichtspunten worden bekeken. Men kan deze jaren vanuit 'de eerdere Oscar Wilde' observeren en

er aldus de glorieuze culminatie in zien van een groot talent, de doorbraak van een succesvolle toneelschrijver, een in alle opzichten geslaagde literaire persoonlijkheid. Met kan die jaren echter ook zien als een prelude tot de ramp die zich in 1895 met zijn veroordeling zou voltrekken, als de aanloop tot het drama van Wildes laatste levensjaren. Wanneer men die twee perspectieven – het einde van het begin en het begin van het einde – over elkaar heen legt, heeft men de triomf en de tragiek van Oscar Wilde in één paradoxale opname gevangen.

In de vier societykomedies die Oscar Wilde in de jaren 1891-1895 schreef, komen zijn gekunstelde, maar bij vlagen ook flonkerende stijl en zijn scherpe, satirische observatievermogen op een perfecte manier samen. Het eerste, stilistische element is ook te vinden in zijn Bijbelse toneelstuk *Salomé* en in zijn lange gedicht *The Sphinx*, die in diezelfde jaren werden voltooid, maar pas door de combinatie met hedendaagse en satirische ingrediënten wist Wilde de ideale expressie voor zijn schrijverschap te bereiken. Beginnend met *Lady Windermere's Fan* uit 1892, via *A Woman of No Importance* (1893) en *An Ideal Husband* (1895), geldt *The Importance of Being Earnest* (1895) als de meest geacheveerde en meest karakteristieke van de vier. Een van de redenen dat die vier stukken zulke geschikte instrumenten voor Wildes schrijverschap bleken te zijn, is erin gelegen dat ze alle vier in feite sterk autobiografische trekken vertonen. Daarenboven zijn het stukken die nauwelijks enige substantiële handeling bevatten en voor het overgrote deel uit conversatie bestaan, de kunst die Wilde door de jaren heen tot in de puntjes had leren beheersen.

Het autobiografische element schuilt om te beginnen in de omstandigheid dat er in de eerste drie stukken sprake is van iemand met een geheim in zijn leven, die door de ontdekking daarvan in zeer ernstige problemen zou kunnen komen. De wijze waarop de auteur met de zondigheid of kwalijkheid van dat geheim speelt, andere personages daarmee tot op het punt van chantage laat spelen en de hoofdpersoon uiteindelijk in alle drie de stukken een

nippte ontsnapping gunt, valt moeilijk los te zien van het geheim waar de auteur zelf in die jaren mee rondliep: naast zijn getrouwde bestaan als man en vader leidde hij samen met Lord Alfred Douglas een actief tweede leven van seksuele omgang met tientallen jongens en jonge mannen. Niet alleen werd hij daarmee daadwerkelijk gehanteerd, hij liep er ook voor de wet een niet denkbeeldig risico mee. In *The Importance of Being Earnest* culmineert het gegeven van een levensgeheim in een volledig dubbelleven, waarin de hoofdpersoon in de stad iemand anders is dan op het platteland, en hij voor zijn tweede, als het ware ‘overspelige’ identiteit een permanent smoezensysteem in stand moet houden. Een hulpbehoevende invalide genaamd Bunbury, naar wie het systeem onder de naam ‘Bunburying’ is genoemd, moet door een van beide mannelijke hoofdpersonen zogenaamd regelmatig opgezocht worden. Dit ‘Bunburying’ vormt als zodanig een onschuldige, maar suggestieve parallel van de vele smoezen die Wilde thuis en elders paraat gehad zal moeten hebben om zijn voortdurende uithuizige escapades van een verklaring te voorzien.²⁵

Zoals Wilde in zijn societykomedies de gegoede Londense kringen met talloze schimpscheuten en overdrijvingen belachelijk maakt, zo trok hij zich in zijn openbare privéleven ook steeds minder aan van hun victoriaanse zeden en morele restricties. Wat in zijn toneelstukken de steken onder en boven water waren naar de adel, de politici en de rest van het Britse establishment, vond in het dagelijks leven zijn equivalent in Wildes gewoonte om met de jonge Lord Alfred aan zijn zijde steeds opvallender en steeds provocerder de Londense society te epateren. Met karakteristieke victoriaanse schijnheiligheid zou menigeen deze provocaties nog jarenlang privé hebben kunnen berispen, maar publiekelijk hebben willen negeren, als een ‘dichterlijke vrijheid’ die ook voor het aanstellerig gedrag van kunstenaars geldt. Maar er was één iemand in Londen die daar anders over dacht, en dat was de vader van Lord Alfred Douglas.

PROCESSEN EN VEROORDELING

Toen John Sholto Douglas, de negende markies van Queensberry in januari 1900 – 55 jaar oud – op zijn sterfbed lag, kreeg hij nog bezoek van zijn tweede zoon, de 32-jarige Percy. Het verhaal gaat dat hij zijn eigen zoon bij die gelegenheid in het gezicht spuugde.²⁶ Die scène vormt een symbolisch slottaferaal van de jarenlange vreemding tussen Queensberry en zijn kinderen. Na de echtscheiding van hun ouders in 1887 hadden in elk geval zijn vier zonen de kant van hun moeder gekozen. Queensberry's tweede huwelijk in 1893 werd op verzoek van de circa dertig jaar jongere echtgenote vrijwel direct wegens non-consummatie ongeldig verklaard.²⁷ Tussen Queensberry en zijn oudste zoon, Francis Archibald Douglas, Viscount Drumlanrig, was de spanning in diezelfde tijd ook al maximaal. Drumlanrig was een jonge protegé van de invloedrijke liberale politicus Lord Rosebery, en aangezien Rosebery's homoseksualiteit een publiek geheim was, zag Queensberry – die een virulente haat had tegen alles wat hij als onmannelijk beschouwde – reden genoeg om zijn zoon met verwijten en dreigementen te overladen. Verder was de vader met zijn oudste zoon gebrouilleerd geraakt vanwege de Engelse 'peerage' – met de daarbij behorende zetel in het House of Lords – die de jonge Drumlanrig wel en Queensberry niet had gekregen. Onder de druk van die omstandigheden pleegde Drumlanrig op 18 oktober 1894, aan de vooravond van de bekendmaking van zijn huwelijk, zelfmoord door zich met zijn jachtgeweer door de geopende mond in het hoofd te schieten. Geen wonder dus dat ook het gedrag van Queensberry's derde zoon, Alfred, die zich met zijn zestien jaar oudere vriend Oscar Wilde voortdurend in restaurants, theaters en andere openbare gelegenheden vertoonde, door deze toch al overspannen en agressief aangelegde vader als een persoonlijke provocatie werd opgevat.

Aanvankelijk voerde Queensberry zijn kruistocht tegen Wilde vooral in de beslotenheid van gesprekken en correspondentie. Privédetectives verzamelden voor hem informatie over de gangen

van Wilde en Douglas, en Queensberry was al eens onaangekondigd op Tite Street nr. 16 langsgekomen met een vechtjas aan zijn zijde, om Wilde onder druk te zetten zijn zoon met rust te laten. Verschillende malen had Queensberry gedreigd met publieke actie tegen Wilde, maar de gelegenheid daartoe had zich steeds niet voorgedaan, of was bijtijds verhinderd.²⁸ Aan de vrouw van zijn zoon Percy (die net als Alfred allang was opgehouden de brieven van Queensberry te lezen, laat staan ze te beantwoorden), schrijft hij over Oscar Wilde: 'If I were to shoot this hideous monster in the street, I should be perfectly justified, for he has almost ruined my so-called son', een formulering waaruit de haat jegens beiden goed af te lezen valt.²⁹ Als Wilde zich in februari 1895 op het hoogtepunt van zijn roem en succes bevindt, met twee toneelstukken (*An Ideal Husband* en *The Importance of Being Earnest*) die tegelijkertijd in het Londense West End worden opgevoerd, steekt Queensberry eindelijk de grens over van louter private verwijten naar een meer publieke beschuldiging.

Op 18 februari, terwijl Wilde en Douglas zich op vakantie in Algiers met de aldaar rijkelijk beschikbare jonge jongens vermaken, overhandigt Queensberry aan de portier van de Albemarle Club een van zijn visitekaartjes met daarop geschreven de beschuldiging – compleet met spelfout – dat Wilde zich voordoet als 'Somdomiet' ('posing Somdomite'). Tien dagen later verschijnt Wilde weer op zijn club en neemt van diezelfde portier het kaartje in het open envelopje in ontvangst. Daartoe gretig aangespoord door Lord Alfred, meent hij dat hem niets anders te doen staat dan Queensberry wegens strafbare belediging te laten arresteren en voor de rechter te slepen.

Aan de veroordeling van Oscar Wilde tot twee jaar gevangenisstraf gingen drie processen vooraf. Het eerste proces, door Wilde dus zelf tegen de markies van Queensberry aangespannen, opende op woensdag 3 april 1895 in de Central Criminal Court van The Old Bailey en duurde drie dagen. De wijze waarop Sir Edward Carson als raadsman voor de verdediging – dat wil zeggen als advo-

caat van Queensberry – Oscar Wilde een kruisverhoor afnam, heeft in het Engelse procesrecht geschiedenis geschreven.³⁰ In de loop van die drie dagen kwam uit dat kruisverhoor van Wilde, in combinatie met de brieven en getuigenverklaringen die Queensberry ter rechtvaardiging van zijn smadelijke beschuldiging aan het adres van Wilde liet overleggen, een grote hoeveelheid aanwijzingen voort van schending van de hierboven geciteerde Section 11 van The Criminal Law Amendment Act. Aldus zag Wilde zich niet alleen genoodzaakt zijn aangifte tegen Queensberry in te trekken en te aanvaarden dat hij terecht van het ‘zich voordoen als sodomiet’ was beschuldigd, maar kon de Director of Public Prosecutions (de openbare aanklager) ook niet veel anders doen dan een arrestatiebevel tegen Oscar Wilde uitvaardigen.

‘I will not prevent your flight,’ zo zou Bosies vader na afloop van het door hem gewonnen proces hebben gedreigd, ‘but if you take my son with you, I will shoot you like a dog.’³¹ Hoewel na de beëindiging van het smaadproces op vrijdagochtend 5 april om 11.15 uur de mogelijkheid van een vlucht wijd open lag en Wilde daartoe ook door diverse vrienden werd aangespoord, kon hij daar niet toe besluiten. Om 18.20 uur diezelfde namiddag werd hij door twee politieagenten in kamer 53 van het Cadogan Hotel gearresteerd en overgebracht naar Bow Street Police Station.³² Daar bracht hij de nacht door, waarna hij de volgende dag in staat van beschuldiging werd gesteld en naar de gevangenis van Holloway werd getransporteerd, waar hij een maand in voorarrest zou blijven, totdat hij pas op 7 mei op borgtocht werd vrijgelaten. In de tussentijd was tijdens een eerste strafproces van 26 april tot 1 mei een jury er niet in geslaagd om met de vereiste unanimititeit tot een uitspraak van schuldig of niet-schuldig te komen op de totaal 25 onderdelen waaruit de aanklacht bestond. Pas tijdens een nieuw driedaags proces vanaf 22 mei, met een verse jury en met nog meer compromitterende getuigenverklaringen over en bewijzen van de seksuele activiteiten van Wilde met jongemannen en jongens, werd de schrijver op 25 mei 1895 schuldig bevonden en veroordeeld tot

de maximumstraf van twee jaar gevangenis met 'hard labour' (dwangarbeid).

GEVANGENSCHAP

Terwijl de sensatiepers driftig aan het werk ging, werd de veroordeelde Oscar Wilde vanuit de rechtszaal direct weggevoerd naar de aangrenzende Newgate Prison en van daaruit twee dagen later naar Holloway. Nu kreeg hij een aanmerkelijk hardvochtiger behandeling dan gedurende de maand die hij daar eerder in voor-arrest had gezeten. Zijn kleren, lectuur, sigaretten en andere persoonlijke bezittingen werden hem afgenomen, hij werd gewogen, gemeten en gedesinfecteerd, en hij moest de van pijlen voorziene standaard-gevangenskleding van die tijd aantrekken, die hij later met een halfhartige poging tot poëzie zijn 'livery of shame' zou noemen. Na twee weken in Holloway werd hij naar Pentonville Prison overgeplaatst en drie weken daarna naar de gevangenis van Wandsworth. Met meer dan 1100 gevangenen was Wandsworth, ten zuiden van de Theems, een grote stadsgevangenis. Wilde zou hier bijna vier maanden blijven, tot 20 november 1895, steeds in eenzame opsluiting. Al deze gevangnissen, zo ook die van Reading, waar Wilde de laatste anderhalf jaar van zijn straf zou uitzitten, waren gebouwd volgens het zogeheten 'separate system', dat in tegenstelling tot het 'silent system' uitging van individuele opsluiting en isolatie van de gevangenen.³³

De achtereenvolgende cellen waarin Wilde zijn dagen sleet, beantwoordden gemiddeld genomen aan de volgende beschrijving: een kleine vier meter lang, iets meer dan twee meter breed en ongeveer 2,70 meter hoog. Aan de ene korte zijde bevond zich een met plaatijzer verstevigde deur, voorzien van een kijkgat, en met een bovenlicht naar de gang. Aan de andere korte zijde was een hoog raam met ondoorzichtige glazen ruitjes. De vloer en muren waren witgekalkt. Ventilatie was er nauwelijks, overdag was het licht te groezelig om behoorlijk te kunnen zien, en 's avonds scheen door het bovenlicht een (te) felle gaslamp, die aan het begin van de

avond centraal werd uitgeschakeld. In de cel bevonden zich een plankenbed, een deken, een hard kussen en een tafeltje, alsmede een tinnen emmer waarin de gevangene zijn behoefte kon doen en die hij drie keer per dag in het gevangenis toilet mocht gaan legen.³⁴

De gevangene stond om 6 uur op, maakte zijn cel schoon en gebruikte om 7 uur een ontbijt bestaande uit pap met bruin gevangenisbrood zonder boter. In groepjes werden de gevangenen vervolgens gedurende een uur gelucht, waarna ze in hun cel arbeid moesten verrichten. Meestal bestond die arbeid uit het uitpluizen van kabeltouw ('oakum picking'), een bezigheid die voorheen nuttig touwpluis opleverde waarmee houten zeilschepen gebreeuwd konden worden, maar die in een tijd waarin steeds meer schepen een stalen romp hadden, geleidelijk iedere waarde verloren had, behalve om gevangenen een pijnlijke les van nederigheid te leren. Na een middagmaaltijd van spek en bonen met brood, aardappelen en niervetpudding of soep ging het touwpluizen 's middags verder. Eén keer per week was er bij de middagmaaltijd een stuk vlees. Om 18 uur liep met thee en droog brood de werkdag ten einde, waarna om 19 uur het licht uitging.

Buiten de fysieke en psychische klachten die dit bestaan voor Oscar Wilde met zich meebracht (diarree, misselijkheid, gewichtsverlies, depressiviteit) moest hij in de eerste maanden van zijn straftermijn ook lijdzaam ondergaan dat de inboedel van zijn huis op last van zijn schuldeisers werd verkocht, met inbegrip van zijn gehele bibliotheek en kunstverzameling. Die gedwongen verkoop bracht zo weinig op dat de schrijver op 12 november 1895 ook nog eens failliet werd verklaard.

Uit de periode vanaf zijn veroordeling op 25 mei 1895 tot 10 maart 1896 is niet één brief van Wilde overgeleverd. De regels ten aanzien van het versturen en ontvangen van brieven, alsook het ontvangen van bezoek waren dermate stringent, dat bijvoorbeeld Robert Ross gedurende het eerste jaar van Wildes gevangenschap uitsluitend op via-viaberichten moest afgaan. De meeste bezoek-

mogelijkheden werden benut voor juridisch overleg omtrent zijn faillissement en zijn huwelijk. Want boven op Wildes andere beproevingen vreesde hij dat zijn vrouw Constance tot een echtscheiding zou besluiten en dat hij uit de ouderlijke macht zou worden ontzet en zijn beide jongens – nu 10 en 9 jaar oud – nooit meer te zien zou krijgen. Dat alles voedde zijn gevoel van totale wanhoop en verlatenheid nog verder, zodat er binnen en buiten de gevangenis alarmerende berichten begonnen te circuleren dat de schrijver ernstig ziek was of zelfs waanzinnig aan het worden was.

Na zijn vrijlating zou Wilde in een brief aan de *Daily Chronicle* van 24 maart 1898 vanuit zijn Franse ballingschap publiekelijk protest aantekenen tegen de behandeling die hij als gevangene had ondergaan. Zijn pleidooi voor hervorming van het victoriaanse strafsysteem richtte zich op twee punten: het lichamenlijk en het geestelijk leed dat de gevangenen onder het Engelse strafsysteem systematisch werd toegebracht.³⁵ Zoals in hoofdstuk I vermeld, bestond het lichamenlijk leed volgens Wilde hoofdzakelijk uit honger, slapeloosheid en ziekte. En het geestelijk lijden dat naar zijn idee eenvoudig verlicht kon worden, had te maken met de afwezigheid van behoorlijke lectuur in de gevangenis en met het ontbreken van voldoende mogelijkheden voor bezoek en ander menselijk contact.

Dat deze omstandigheden, die voor alle gevangenen afschuwelijk waren, in het geval van een dichter en intellectueel als Oscar Wilde een des te ingrijpender lijdensweg vormden, werd door sommige officials in het gevangenis- en overheidsapparaat ingezien. Enkele malen werd speciaal onderzoek bevolen en uitgevoerd naar Wildes lichamenlijke en geestelijke gezondheidstoestand, ook uit de welbegrepen vrees aan officiële zijde dat als de gevangene tijdens zijn straftijd werkelijk iets ernstigs zou overkomen, er dan zeker koppen zouden rollen.³⁶ Een en ander leidde dan ook tot enkele verbeteringen die maakten dat de schrijver heel geleidelijk een iets menswaardiger bestaan werd gegund. Dat had achtereenvolgens te maken met zijn mogelijkheden tot lezen, tot bewegen en tot schrijven.

Een van de redenen dat Oscar Wilde zo uitzonderlijk geleden heeft onder zijn gevangenschap is ongetwijfeld dat hij in de voorafgaande jaren van roem en succes een verwend en verfiynd leven gewend was. Hij at vaker uit dan thuis, verbleef soms zelfs weken achtereen in hotels in Londen en Parijs of in gehuurde villa's met huishoudpersoneel op het platteland, teneinde zich – althans naar zijn eigen gevoel – beter aan zijn literaire arbeid te kunnen wijden, en hij was gewend dagelijks een aanzienlijke hoeveelheid sigaretten en alcohol te consumeren. Uit dineren of souperen gaan in de betere restaurants was een van zijn manieren om jongemannen tegelijk te trakteren en te imponeren. De overgang van dit sybaritische leven naar het karige gevangenisbestaan moet ook in lichamelijk opzicht een schok zijn geweest. Binnen vier maanden na aanvang van zijn gevangenschap had hij maar liefst tien kilo aan lichaamsgewicht verloren.³⁷ Begin oktober 1895, verder verzwakt door hardnekkige diarree, werd hij in de ziekenboeg van Wandsworth opgenomen, waar hij een kleine twee maanden zou blijven.³⁸

Wat voor zijn lichamelijke achteruitgang gold, gold ook voor zijn geestelijke verarming in de gevangenis. Hij die gewend was geweest om zich verzorgd en duur te kleden, om zich te omringen met speciaal ontworpen meubelen, met mooie tekeningen en schilderijen aan de wand, en die de fraaiste kamer in 'the house beautiful' op Tite Street als een rijk voorziene bibliotheek had ingericht, was plotseling aangewezen op een povere gevangenisbibliotheek, waarvan het gebruik ook nog eens streng beperkt was. Conform de geldende gevangenisreglementen kon hij aanvankelijk slechts beschikken over een bijbel, een gebedenboek en een gezangenbundel, een geestelijk dieet dat door de kapelaan van Pentonville slechts werd aangevuld met een exemplaar van John Bunyans stichtelijke *The Pilgrim's Progress* uit 1678. De enige ironie die Wilde in de keuze voor dit boek kan hebben aangesproken is dat ook Bunyan in de gevangenis zat toen hij deze brave christelijke allegorie schreef.

Het was te danken aan enkele goedwillenden en vrienden dat Oscar Wilde, eerst mondjesmaat maar later ruimer, de beschikking kreeg over boeken die meer aansloten op zijn eigen smaak en voorkeur, al is uit de lijstjes met opgegeven leeswensen ook duidelijk af te lezen dat Wilde zeker in het begin boeken koos die in hun ernst en hun reflecterende karakter aansloten op zijn omstandigheden van het moment en waarvan verwacht mocht worden dat ze de goedkeuring van de gevangenisdirectie zouden krijgen. Dankzij R.B. Haldane, die op 12 juni 1895 als eerste buitenstaander een bezoek aan Wilde in diens cel bracht, iets waartoe hij als lid van een onderzoekscommissie van het Britse Home Office het recht had, werd de bibliotheek van Pentonville Prison uitgebreid met enkele werken van Augustinus, kardinaal John Henry Newman, Blaise Pascal, alsmede Theodor Mommsens vijfdelige geschiedenis van Rome en Walter Paters essays over de Renaissance. Begin juli verhuisden deze boeken mee naar Wandsworth, toen Wilde daarheen werd overgeplaatst, en werden er nog drie essaybundels van Pater aan toegevoegd.

Een persoonlijker vriend, More Adey, die later met Robert Ross een kunsthandel zou bezitten en jarenlang het redacteurschap van het *Burlington Magazine* zou vervullen, toonde zich eveneens begaan met het intellectuele isolement waarin Wilde verkeerde. Het lijstje met boeken die Adey vanaf 3 februari 1896 voor de gevangene wist te regelen laat zien dat Wilde van een passieve verdieping in zijn lot de wending aan het nemen was naar een meer actieve benutting van zijn gedwongen isolatie. Het *Corpus Poetarum Latinorum* staat erop, met daarbij een Latijns woordenboek, zo ook de *Poetae Scenici Graeci* vergezeld van het beroemde *Greek-English Lexicon* van Liddell & Scott en tot slot Dantes *Divina Commedia*, met daarnaast zowel een Italiaans woordenboek als een Italiaanse grammatica.

Na zijn overplaatsing naar de kleinere en meer buiten de stad gelegen gevangenis van Reading op 20 november 1895 en meer nog na de komst eind juli '96 van een nieuwe directeur aldaar, majoor

J.O. Nelson die de hardvochtige majoor Henry B. Isaacson verving, kreeg Wilde op zijn verzoek veel ruimer toegang tot de lectuur van zijn voorkeur.³⁹ Dankzij de zorgvuldige archivering van alle stukken die betrekking hebben op Wildes detentie kan een vrij compleet overzicht worden verkregen van de boeken die in het tweede jaar van zijn gevangenschap voor hem beschikbaar waren.⁴⁰

Vanaf augustus 1896 ging het om Thomas Carlyle, *Frederick the Great* en *Sartor Resartus*, Geoffrey Chaucer [een editie van zijn gedichten], Dante, *Divine Comedy* [in Engelse prozavertaling], Charles Dickens [een editie van zijn werken], Ralph Waldo Emerson [een editie van zijn essays], Frederic W. Farrar, *The Life and Work of St. Paul*, het Nieuwe Testament [in het Grieks], John Keats [een editie van zijn gedichten], Christopher Marlowe [een editie van zijn werken], Henry Hart Milman, *The History of the Jews*, John Henry Newman, *Essays Critical and Historical*, Leopold von Ranke, *History of the Popes*, Ernest Renan, *Les apôtres* en *Vie de Jésus* [beide in het Frans], Edmund Spenser [een editie van zijn gedichten], Alfred Lord Tennyson [een editie van zijn gedichten].

Vanaf december 1896 kreeg Wilde toegang tot Matthew Arnold, *Poems*, Antonio Biaggi, *A Practical Guide to the Study of the Italian Language* en *I Prosatori Italiani* [beide in het Italiaans], Henry Thomas Buckle, *History of Civilization in England*, Richard Burns, *Poems*, A.J. Butler, *Companion to Dante*, Geoffrey Chaucer, *Canterbury Tales*, R.W. Church, *Dante and other Essays*, John Dryden, *Poems*, Sir John Froissart, *Chronicles of England, France, Spain and the adjoining countries*, Goethe, *Faust* [in het Duits en in Engelse vertaling], Henry Hallam, *View of the State of Europe during the Middle Ages*, Sir Thomas Malory, *Le morte d'Arthur*, Luigi Mariotti, *A Practical Grammar of the Italian Language*, Christopher Marlowe [een editie van zijn toneelstukken], Henry Hart Milman, *History of Latin Christianity*, Heinrich Gottfried Ollendorf, *A New Method of Learning to Read, Write, and Speak the German Language*, Heinrich Gottfried Ollendorf, *A Key to the Exercises in Ollendorff's New Method of Learning to Read, Write, and Speak the German Language*, Walter

Pater, *Gaston de Latour* en *Miscellaneous Studies*, Thomas Percy, *Reliques of Ancient English Poetry*, Friedrich Schiller, *Wilhelm Tell* [in het Duits, editie met basisvertaling volgens 'the Hamiltonian System'], John Addington Symonds, *An Introduction to the Study of Dante*, William Wordsworth, *The Complete Poetical Works*, alsmede een Duits-Engels en een Italiaans-Engels woordenboek.

Vanaf maart 1897 ging het ten slotte om de Bijbel [in het Frans], Dante, *Vita Nuova* [in het Italiaans en in Engelse vertaling], Augustin Filon, *L'art dramatique en Angleterre*, Harold Frederic, *Illumination*, Carlo Goldoni, *Commedie* [in het Italiaans], Edmond en Jules de Goncourt, *Journal. Mémoires de la vie littéraire* [meest recente bundel, in het Frans], Thomas Hardy, *The Well-Beloved*, Joris-Karl Huysmans, *En route* [in het Frans], George Meredith, *Essay on Comedy* en *Amazing Marriage*, Francis de Pressensé, *Le cardinal Manning* [in het Frans], Dante Gabriel Rossetti, *His Family-Letters*, Robert Louis Stevenson, *Treasure Island* en *Valima Letters*, plus een Duitse grammatica, een Duitse conversatiegids en een Frans-Italiaanse conversatiegids.⁴¹

Het is interessant om deze lijsten met de titels die Oscar Wilde in de laatste tien maanden van zijn gevangenschap in Reading tot zijn beschikking had te bekijken, omdat ze – na de eerdere geestelijke drooglegging in Holloway, Pentonville en Wandsworth – een afspiegeling zijn van de heroplevende interesses en intellectuele nieuwsgierigheid bij de academisch gevormde, literaire persoonlijkheid van Wilde. In de brieven die hij vanuit Reading schreef, en in het bijzonder ook in *De Profundis*, zijn allerlei citaten en andere sporen te vinden uit de lectuur van vele van de hier vermelde boeken, die hem ongetwijfeld hielpen om onder ellendige omstandigheden toch nog een zekere menselijke, dat wil zeggen geestelijke waardigheid te handhaven.

2 – BEWEGING

De grotere geestelijke vrijheid die Wilde dankzij een verruimde toegang tot boeken verkreeg, ging gepaard met een ruimere bewe-

gingsvrijheid. De gevangenis van Reading was niet alleen een stuk kleiner dan die van Pentonville en Wandsworth, door zijn meer landelijke ligging bood hij bovendien grotere mogelijkheden voor beweging en frisse lucht, zeker toen halverwege 1896 de meer humane majoor Nelson de scepter over het gebouw ging zwaaien.⁴² Gedurende de laatste zes maanden van zijn gevangenschap kreeg Wilde iets beter te eten (bijvoorbeeld wit brood in plaats van het harde donkerbruine gevangenisbrood), hij werd vrijgesteld van het 'oakum picking' en hij mocht de gevangenisbibliotheek organiseren, wat inhield dat hij de boeken langs de cellen rondbracht en ze aan het einde van de dag weer bij zijn medegevangenen ophaalde. Hoewel een nieuwe petitie, waarin hij had verzocht om strafvermindering, was afgewezen, betekende deze verlevendiging van zijn dagelijkse bestaan een niet geringe prikkel om zijn eerdere gevoel van neerslachtigheid en zelfs depressiviteit enigszins de baas te worden.⁴³

De belangrijkste gebeurtenis in het laatste jaar van Wildes gevangenschap in Reading was zonder twijfel de executie op 7 juli 1896 door de strop van een dertigjarige cavalerist van de Royal Horse Guards, genaamd Charles Thomas Wooldridge. In een vlaag van jalouse woede had deze zijn vrouw de keel doorgesneden. Het was 23 jaar geleden dat er voor het laatst een dergelijke executie in de gevangenis had plaatsgevonden, zodat het hele gebouw vooraf en ook nadien nog lang zal hebben gegonsd van de geruchten en verhalen, die Wilde met zijn toegenomen bewegingsvrijheid als 'gevangenisbibliothecaris' des te beter zal hebben opgevangen. Na zijn vrijlating zou hij van zijn eigen indrukken en van al die berichten uit de tweede hand gebruikmaken voor het schrijven van zijn laatste literaire werk, *The Ballad of Reading Gaol*. Dat lange gedicht, waarvan de vorm en het metrum onder andere werd beïnvloed door zijn lectuur in de gevangenis van de *Reliques of Ancient English Poetry* van bisschop Thomas Percy, verscheen aanvankelijk onder het gelegenheidspseudoniem C.3.3, de aanduiding van zijn cel, namelijk de derde cel op de derde galerij van de C-vleugel van Reading Prison.⁴⁴

3 – SCHRIJVEN

Maar de meest doorslaggevende verbetering in de omstandigheden waaronder Oscar Wilde in de gevangenis van Reading het laatste stuk van zijn tweejarige gevangenschap moest uitzitten was ongetwijfeld de verstrekking van pen, papier en inkt.⁴⁵ Hij kreeg die tot zijn beschikking in de herfst van 1896, overeenkomstig de instructies van de minister van Binnenlandse Zaken gedateerd 27 juli 1896. Het papier kwam in de vorm van blauwe gelinieerde vellen op folioformaat, waarvan er in beschreven toestand tachtig pagina's zijn overgeleverd, verdeeld over twintig gevouwen dubbele vellen, met elk een voorzijde, twee binnenzijden en een achterzijde. Formeel was in de gegeven instructies de regel opgenomen dat de verstrekte schrijfmaterialen aan het einde van iedere dag weer dienden te worden ingenomen, maar het is zeer onwaarschijnlijk dat iemand een tekst met de omvang van *De Profundis* zou kunnen voltooien zonder de eerder beschreven vellen erbij te betrekken als bron voor redactie en verwijzingen en ter bewaring van de totale opzet van het werk.⁴⁶ Het heeft er dan ook alle schijn van dat majoor Nelson de regels op dit punt met humanitaire souplesse toepaste. Toch schrijft Wilde in *De Profundis*: 'I cannot reconstruct my letter or rewrite it, you must take it as it stands [...], blots, corrections and all.'⁴⁷ Het zou echter heel goed kunnen dat Wilde, los van meer of minder strikte beperkingen in de omgang met zijn manuscript, bij het schrijven van deze omvangrijke tekst in de laatste maanden van zijn gevangenschap hoe dan ook toeneemende druk voelde om het werk te voltooien, en om die reden onvoldoende gelegenheid zag om de tekst op alle plaatsen waar dat nodig was te herschrijven, om te werken of in het net over te schrijven.

Wie de facsimile-editie van Wildes manuscript van *De Profundis* zelfs maar doorbladert, ziet bovendien direct dat het werk niet op alle plaatsen dezelfde gradatie van voltooidheid bezit. Er zijn bladzijden – vooral in het begin – die duidelijk herwerkt zijn, misschien zelfs meer dan eens, en in het net geschreven; er zijn ook bladzij-

den die zich in een eerder, mogelijk zelfs eerste stadium bevinden. Sommige folioellen zijn tamelijk ruim en zwierig beschreven, dat wil zeggen groter en met meer interlinie, zoals bijvoorbeeld de voorzijde van foliovel nr. 8. Daarop staan ongeveer 435 woorden, terwijl op het achterblad van foliovel nr. 16 naar schatting meer dan het dubbele aantal woorden staat, in een kriebelig handschrift en dicht opeengescreven regels. Het gemiddelde aantal woorden per bladzijde is overigens ongeveer 625 woorden, uitgaande van een totaal geschatte omvang van *De Profundis* van een kleine 55.000 woorden. De onoverzichtelijke uiterlijke staat van het manuscript correspondeert volledig met een zeer problematische publicatiegeschiedenis van deze tekst en met een aantal lastige inhoudelijke kwesties waarvoor *De Profundis* ons stelt. Deze aspecten zullen nu achtereenvolgens aan de orde komen, waarbij het eerste onderwerp – de publicatiegeschiedenis van *De Profundis* – niet los te zien valt van de laatste levensjaren en het *Nachleben* van Oscar Wilde.

PUBLICATIEGESCHIEDENIS DE PROFUNDIS

Driemaal in zijn leven heeft Oscar Wilde aan dek gestaan van een schip dat op het punt stond aan te meren in een haven die voor de schrijver een volstrekt nieuwe fase in zijn leven zou inluiden. Op 3 april 1877 stond de 22-jarige student Oscar Wilde bij zonsondergang aan dek toen hij met professor Mahaffy en twee medestudenten de haven van Katakolon binnenvoer en even later zijn eerste voetstap op Griekse bodem zette, een ervaring die hij onmiddellijk omzette in een sonnet.⁴⁸ Op 2 januari 1882 zag de 27-jarige dandy Oscar Wilde vanaf het dek hoe de ss Arizona de haven van New York naderde, waar hij een jaar van lezingen, interviews en Amerikaanse societysuccessen tegemoet zou gaan. En in de vroege ochtend van de 20e mei 1897 stond hij op de plecht van de veerboot La Tamise van Newhaven naar Dieppe, toen hij na een Engelse gevangenschap van twee volle jaren op het punt stond voorgoed in ballingschap te gaan. Onder zijn arm klemde hij een grote envelop

met daarin het manuscript van zijn *De Profundis*.

Wie de publicatiegeschiedenis van dat gevangenisgeschrift overziet, een geschiedenis die vanaf de voltooiing eind maart 1897 tot aan de eerste volledige facsimile-uitgave in 2000 meer dan een eeuw omspant, ontkomt niet aan de vraag waarom Wilde in de jaren die hem resteerden tot zijn dood in november 1900, nooit tot publicatie in enigerlei vorm van deze tekst is overgegaan.⁴⁹ Zijn correspondentie met vrienden en bekenden uit die laatste drieënhalve jaar wemelt van de verzoeken om geld, in de vorm van leningen, voorschotten tot en met louter aalmoezen. Zelfs een gedeeltelijke publicatie, zoals die uiteindelijk postuum in 1905 zeer succesvol het licht zou zien, zou Wilde al een aanzienlijk bedrag aan royalty's hebben opgeleverd.

De met zijn ex-vrouw Constance in de laatste dagen van zijn gevangenschap bereikte scheidingsovereenkomst voorzag in een minimale toelage voor Wilde van 3 pond per week, en dat onder de meest stringente voorwaarden, zoals uit het op perkament opgemaakte en op 15 mei 1897 ondertekende, negen pagina's tellende document blijkt. De toelage werd slechts uitgekeerd:

*[...] if and so long as the said Oscar Fingal O'Flahertie Wills Wilde shall lead a respectable life and shall not annoy or molest the said Constance Mary Wilde or in any manner compel or attempt to compel her to cohabit with him or live or attempt to live in the same house with her without her consent and shall not at any-time after the nineteenth day of May One thousand eight hundred and ninety seven do any act or thing which would entitle the said Constance Mary Wilde to a divorce or a decree for a judicial separation or be guilty of any moral misconduct or notoriously consort with evil or disreputable companions [...]*⁵⁰

Met andere woorden: Wilde kon niet terug naar zijn vrouw en mocht evenmin zijn omgang met Lord Alfred Douglas hervatten; in de meest letterlijke zin van het woord een 'prisoner's dilemma'.

Wildes enige, zij het geringe vaste inkomen kwam dan ook spoedig te vervallen, zodra hij zich drie maanden na zijn vrijlating uit de gevangenis weer met Alfred Douglas had verzoend. Na hun hernieuwde ontmoeting op 28 of 29 augustus 1897 in Rouen schreef hij Douglas enkele dagen later: 'I feel that it is only with you that I can do anything at all. Do remake my ruined life for me, and then our friendship and love will have a different meaning to the world.'⁵¹ En aan Robert Ross schreef hij op 21 september van datzelfde jaar:

*When people speak against me for going back to Bosie, tell them that he offered me love, and that in my loneliness and disgrace I, after three months' struggle against a hideous Philistine world, turned naturally to him. Of course I shall often be unhappy, but still I love him: the mere fact that he wrecked my life makes me love him.*⁵²

Zoals we zullen zien, bevat *De Profundis* een enorme catalogus van verwijten aan het adres van Alfred Douglas, die Oscar Wilde in de ellende en verlatenheid van zijn gevangenschap aan het papier had toevertrouwd. Gegeven het feit dat Douglas na de vrijlating van Wilde opnieuw een centrale rol in diens leven ging spelen, zelfs de meest intieme toeverlaat werd en als voorheen een, zij het troebele, bron van inspiratie, ligt het voor de hand dat Wilde iedere gedachte aan publicatie heeft laten varen teneinde zijn vriendschap en liefde voor Douglas niet op het spel te zetten.

Toch was Oscar Wilde oorspronkelijk wel degelijk van zins om Douglas met de inhoud van *De Profundis* te confronteren. Nog in de gevangenis van Reading was hij al op 1 april 1897 van plan het kort tevoren voltooid manuscript aan Robert Ross te zenden, met daarbij de instructie om door een typiste twee volledige en twee gedeeltelijke duplicaten van het manuscript te laten vervaardigen.⁵³ Het origineel diende vervolgens door More Adey aan Alfred Douglas te worden gestuurd. In diezelfde brief van 1 april benoem-

de Wilde Robert Ross als zijn literaire executeur, zodat de laatste voortaan, en zulks te meer na de dood van de schrijver, de centrale figuur werd waar het ging om het beheer van zijn auteursrechten en om beslissingen over publicatie van al zijn werken, inclusief *De Profundis*.

Toen Oscar Wilde in 1900 in Parijs overleed, zonder zijn ex-vrouw of zijn beide zoons ooit te hebben teruggezien, speelde het manuscript van *De Profundis* geen enkele rol van betekenis. Er was op dat moment nooit een letter van in druk verschenen en in Wildes overgeleverde correspondentie heeft hij er na 20 juli 1897 nooit meer aan gerefereerd. Lord Alfred Douglas was als 'chief mourner' bij de begrafenis aanwezig, en niets wijst erop dat hij in de daarvoorafgaande drieënhalf jaar kennis had genomen van de inhoud van *De Profundis*, dat per slot van rekening de vorm had van een aan hem gerichte brief.⁵⁴ In het licht van Wildes expliciete instructies aan Robert Ross over de verzending van het originele manuscript aan Douglas, is dit op het eerste gezicht een raadselachtige situatie. Voor dit raadsel zijn in theorie drie verklaringen mogelijk.

Aangezien in elk geval vaststaat dat het handgeschreven volledige gevangenismanuscript tot november 1909 in het bezit is geweest van Robert Ross, is duidelijk dat Ross en/of Adey de oorspronkelijke opdracht van Wilde d.d. 1 april 1897 niet hebben uitgevoerd. Dat kan gebeurd zijn met of zonder medeweten van Wilde. Hetzij Ross en/of Adey hebben helemaal niets aan Douglas gestuurd, hetzij zij hebben een van de getypte kopieën aan Douglas gestuurd. In het laatste geval is ook nog mogelijk dat de kopie wel naar Douglas onderweg is gegaan, maar dat de betreffende zending hem nooit heeft bereikt. In al deze gevallen kon Douglas later met recht verklaren dat de inhoud van *De Profundis*, hoewel geschreven in de vorm van een tot hem gerichte brief, hem onbekend was.⁵⁵

De tweede mogelijkheid is dat *De Profundis* wel aan Douglas is verzonden en ook door hem is ontvangen, maar dat hij het werk na ontvangst heeft vernietigd en niet of nauwelijks heeft ingekeken, laat staan geheel gelezen.⁵⁶

De derde en laatste mogelijkheid is dat *De Profundis* wel degelijk is verzonden en door Douglas ontvangen en gelezen is, maar dat de daarin gemaakte verwijten niet in de weg hebben gestaan aan de verzoening tussen Douglas en Wilde. Die verzoening behelsde een wederzijdse vergiffenis en plaatste *De Profundis* als het ware uit het zicht, een geval van 'out of sight, out of mind'.

Oscar Wildes dood op 30 november 1900 in een eenvoudig, maar geenszins armetierig Parijs hotel, het Hotel d'Alsace aan de Rue des Beaux-Arts, maakte een einde aan een periode van drieënhalf jaar sinds zijn vrijlating uit de gevangenis.⁵⁷ In die periode publiceerde hij aan nieuw literair werk slechts de al genoemde *Ballad of Reading Gaol* en enkele ingezonden brieven. Hij maakt wel allerlei meer of minder concrete plannen voor nieuw toneelwerk, voor een operalibretto en zelfs een boek over het Engelse gevangenisstelsel, maar het enige wat er verder van zijn hand verscheen, waren edities van de niet eerder in boekvorm gepubliceerde toneelstukken *The Importance of Being Earnest* en *An Ideal Husband* (beide uitgekomen in 1899). Na enkele maanden in Berneval aan de Normandische kust verbleef hij bij voorkeur in Parijs, met kortere en langere reizen naar achtereenvolgens Napels, Sicilië, de Franse Riviera, Zwitserland en ten slotte opnieuw Italië en Zwitserland, om uiteindelijk in Parijs zijn laatste adem uit te blazen. Van deze omzwervingen uit de laatste periode van zijn leven resteren, afgezien van diverse reiskiejkjes, meer dan 350 brieven, kaarten en telegrammen, waaruit zijn rusteloze zoektocht naar de vervulling van zijn vroegere leven als schrijver soms schrijnend naar voren komt.⁵⁸

1 – DE PROFUNDIS: 1905

Op 23 februari 1905 verscheen onder de titel *De Profundis* in een eerste oplage van 10.000 exemplaren de door Robert Ross gemaakte selectie uit Wildes gevangenisgeschrift. Deze selectie, die aanvankelijk op aandringen van dr. Max Meyerfeld voor een editie in het Duits was vervaardigd, richtte zich op de meer algemeen-essayistische en apologetische passages in de tekst.⁵⁹ Iedere ver-

wijzing naar Alfred Douglas was buiten de gekozen fragmenten gehouden. Totaal besloeg deze selectie ongeveer een derde deel van het beschikbare materiaal. Dat het geschrift in de vorm van een brief was geschreven, was weliswaar aan de tekst af te lezen en werd ook als zodanig in de inleiding van Ross vermeld, maar het boek bevatte verder geen enkele sleutel waar het gaat om de identiteit van de naamloze geadresseerde.

Zo kon het gebeuren dat te midden van de talrijke – meest enthousiaste – boekbesprekingen er ook een recensie over *De Profundis* verscheen van de hand van Lord Alfred Douglas. Onder het pseudoniem ‘A’ werd die gepubliceerd in het blad *Motorist and Traveller*.⁶⁰ Tot twee keer toe kwalificeert Douglas *De Profundis* daar als ‘interesting’ en hij noemt het een ‘remarkable book’ dat ‘fine prose passages’ bevat en ‘occasional felicities of phrase’ die de vroegere Oscar Wilde in herinnering roepen, maar uiteindelijk stelt het boek Douglas teleur. De geposeerde nederigheid die de plaats heeft ingenomen van Wildes gevoel voor humor en ‘spirit of revolt’ maakt dat het boek ‘cannot rank within measurable distance of his best work’.⁶¹

2 – DE PROFUNDIS: 1908

De opname van *De Profundis* als deel 11 in de editie van de verzamelde werken van Oscar Wilde, die onder redactie van Robert Ross in 1908 bij uitgeverij Methuen in Londen verscheen, vormde voor Ross aanleiding om zijn selectie van fragmenten uit het oorspronkelijke werk met een fractie uit te breiden, waarmee de totale omvang op een kleine 18.000 woorden uitkwam. In een nieuwe inleiding maakte hij voor het eerst duidelijk dat *De Profundis* slechts fragmenten uit een groter geheel bevatte, en dat dat grotere geheel de vorm had van een brief die niet aan hem, maar aan een andere vriend van Wilde was gericht. Met betrekking tot de twee derde van het oorspronkelijke werk dat nog altijd ongepubliceerd bleef, merkt Ross in zijn inleiding doodleuk op: ‘A large portion of it is taken up with business and private matter of no interest what-

ever.⁶² Dat die laatste kwalificatie in elk geval niet gold voor Lord Alfred Douglas, die natuurlijk ten zeerste geïnteresseerd was in de volledige, oorspronkelijke tekst, daarvan was ongetwijfeld ook Robert Ross doordrongen. Het besef van de – ook in juridisch opzicht – explosieve aard van die ongepubliceerde gedeelten van *De Profundis* zal Ross gemotiveerd hebben om in november 1909 het volledige originele gevangenismanuscript te schenken aan de bibliotheek van het British Museum, onder het proviso dat het gedurende vijftig jaar achter slot en grendel opgeborgen zou blijven.

3 – DE PROFUNDIS: 1912

Dat de belangstelling voor het manuscript van *De Profundis* al spoedig weer oplaaide, was om te beginnen te danken aan een jonge journalist genaamd Arthur Ransome, die later naam zou maken met een serie zeer succesvolle jeugdboeken. In opdracht van de uitgever Martin Secker, voor wie hij eerder een boek over Edgar Allan Poe had gemaakt, schreef de 27-jarige Ransome een boek over Oscar Wilde.⁶³ Bij de research daarvoor werd hij – en dat niet zonder eigenbelang – zeer attent geholpen door Wilde-executeur Robert Ross, die in de voorgenomen publicatie van een biografie de kans zag om zijn oude rekeningen met Douglas te vereffenen. Hij leende een achtergehouden kopie van het manuscript van *De Profundis* uit aan Ransome, zodat deze zich daarop kon baseren voor wat betreft de toedracht van Oscar Wildes val en veroordeling. En zo viel op p. 158 van Ransomes boek de volgende onthulling te lezen:

The book called De Profundis, first published in 1905, five years after Wilde's death, is not printed as it was written, but is composed of passages from a long letter whose complete publication would be impossible in this generation. The passages were selected and put together by Mr. Robert Ross with a skill that it is impossible sufficiently to admire. The letter, a manuscript of "eighty close-written pages on twenty folio sheets," was not addressed to

*Mr. Ross but to a man to whom Wilde felt that he owed some, at least, of the circumstances of his public disgrace. It was begun as a rebuke of this friend, whose actions, even subsequent to the trials, had been such as to cause Wilde considerable pain. It was not delivered to him, but given to Mr. Ross by Wilde, who also gave instructions as to its partial publication.*⁶⁴

Zelfs een minder opvliegende natuur dan Lord Alfred Douglas zou hier verontwaardigd op hebben gereageerd; Douglas was woest ('you filthy bugger and blackmailer', schreef hij aan Ross) en spande een smaadproces aan tegen de auteur, de uitgever en een boekenclub die de titel in zijn programma had opgenomen. Het proces, waarin met name de auteur, gesecondeerd door Robert Ross, moest bewijzen dat de beschuldiging aan het adres van de niet met name genoemde, maar wel duidelijk identificeerbare Douglas op waarheid berustte, opende op 17 april 1913 en duurde tien dagen. Kernvraag was: mocht Douglas publiekelijk genoemd worden als de oorzaak van de ongenade waarin Wilde gevallen was en had hij de schrijver vervolgens in de steek gelaten? Ransome en Ross, vertegenwoordigd door een team van uitmuntende en ervaren advocaten, dienden een 'plea of justification' in die uit 63 punten bestond. De beste en meest uitgebreide rechtvaardiging voor de bestreden passages in Ransomes biografie lag natuurlijk in de nog ongepubliceerde delen van het manuscript van *De Profundis*. Een groot deel van het proces werd dan ook ingenomen door integrale voorlezing van Oscar Wildes gevangenismanuscript, dat daartoe tijdelijk door de bibliotheek van het British Museum werd vrijgegeven en aldus voor het eerst publiek werd gemaakt.⁶⁵ Die voorlezing was een sensatie, zowel in als buiten de rechtszaal. Een diep ongelukkige en daardoor jegens de rechter extra oneerbiedige Douglas, voorzien van een bevriende, maar onervaren advocaat, dolf roemloos het onderspit. Het boek mocht gewoon in de handel blijven.⁶⁶ Niet voor het eerst en evenmin voor het laatst in zijn leven had Douglas beter zijn verontwaardiging kunnen verbijten in

plaats van onbesuisde brieven en dagvaardingen af te vuren.⁶⁷

De woede van Douglas verdubbelde na het verloren smaadproces en leidde ertoe dat hij een ware heksenjacht inzette op Robert Ross. Het feit dat Ross ervoor gezorgd had dat alle nagelaten schulden van Wilde tot de laatste cent waren afbetaald (in 1906), dat er een fraai uitgevoerd verzameld werk was gekomen (in 1908) en dat er een indrukwekkend grafmonument op Père-Lachaise was verzezen (1912), ontworpen door Jacob Epstein, deed er in de ogen van Douglas niets aan af dat, zoals hij het in een brief aan Ross formuleerde: ‘you are and have been all your life a filthy bugger and an unspeakable skunk.’⁶⁸ Zelf intussen getrouwd en tot het katholiecisme bekeerd, meende Douglas dat hij Ross met alle juridische, publicitaire en andere geoorloofde en zo nodig ongeoorloofde middelen publiekelijk als praktiserend homoseksueel moest ontmaskeren. De laatste jaren van Ross, die in 1918 op 49-jarige leeftijd overleed, werden er niet weinig door vergald. Bij zijn dood gingen de auteursrechten op het werk van Oscar Wilde en de literaire nalatenschap over op diens jongste zoon, Vyvyan Holland.⁶⁹

4 – DE PROFUNDIS: 1949

In die door Vyvyan Holland verkregen nalatenschap bevond zich ook een doorslag (‘carbon copy’) van het typoscript van *De Profundis*, zoals dat indertijd op dictaat van Ross door een typiste was vervaardigd. Het originele manuscript lag weliswaar nog tot en met 31 december 1959 achter slot en grendel in de bibliotheek van het British Museum, maar op basis van deze doorslag zou zeer wel een meer volledige uitgave in boekvorm van Wildes gevangenismanuscript hebben kunnen verschijnen. Hoewel daar door Vyvyan Holland diverse serieuze pogingen toe zijn ondernomen, sprongen dergelijke initiatieven af op de onhandelbaarheid en wispelturigheid van Douglas, die redactionele zeggenschap eiste, alsmede een substantieel deel van de royalty’s. Vanaf het moment in 1929 dat Douglas erachter kwam dat het Wildes oorspronkelijke bedoeling was geweest dat hij het origineel van de aan hem gericht-

te gevangenisbrief zou krijgen en niet – zoals Ross altijd had beweerd – een kopie, viel er met hem op dit punt nauwelijks meer te praten.⁷⁰ Hij begon nu zelfs met verdubbelde energie het British Museum te bestoken met de eis dat het hem en niemand anders toebehorende originele exemplaar van Wildes gevangenisbrief onverwijld aan hem zou worden afgegeven.⁷¹

Zover kwam het niet, maar uit de beschrijving van de juridische situatie rond *De Profundis* moge wel duidelijk zijn dat bij leven van Alfred Douglas een boekuitgave in Engeland zo goed als onmogelijk zou zijn. Het British Museum had het oorspronkelijke manuscript in bezit en Vyvyan Holland was de auteursrechthebbende, maar beide partijen werden gegijzeld door een ‘trigger-happy’ Alfred Douglas, die bij de minste of geringste beweging richting een drukpers alles zou doen om publicatie te verhinderen.

Pas de dood van Lord Alfred Douglas op 74-jarige leeftijd in 1945 betekende een eerste stap in de vrijgave van de intussen bijna mythische volledige versie van Wildes brief. Onder de pontificale titel *De Profundis: being the first and complete and accurate version of ‘Epistola: In Carcere et Vinculis’ the last prose work of Oscar Wilde* verscheen dan ook enkele jaren later een door Vyvyan Holland bezorgde en van een inleiding voorziene uitgave.⁷² De titel klonk weliswaar pontificaal, maar de inhoud maakte met name de kwalificaties ‘complete’ en ‘accurate’ bepaald niet waar. Om te beginnen was de basis ervan dus niet Wildes oorspronkelijke manuscript, maar een doorslag van de door Ross aan een typiste gedicteerde versie van het origineel.⁷³ Dat zou de vele honderden kleine en grotere fouten verklaren, deels gebaseerd op ‘misreadings’ en goedbedoelde, maar in veel gevallen onjuiste verbeteringen. Daarnaast was er sprake van weglating door Ross van enkele passages (tot circa 1000 woorden). Ook de aanduiding ‘first version’ is niet helemaal correct, aangezien de tekst in deze graad van volledigheid al eerder in Duitse (1925) en in Franse (1926) vertaling was verschenen, buitenlandse edities waarvoor de dreiging van een smaadproces van de kant van Douglas niet had gegolden.⁷⁴ Maar verheuu-

gend was de publicatie zeker. In combinatie met het vrijvallen van de auteursrechten op de rest van het werk van Oscar Wilde per 1 januari 1950 en met een gestaag aanzwellende stroom van biografische en literatuurwetenschappelijke studies, bracht de uitgave van *De Profundis* in Engeland een verder groeiende belangstelling voor het schrijverschap van Wilde teweeg.

5 - DE PROFUNDIS: 1962

Op vrijdagochtend 1 februari 1960 om 9 uur opende het volgende hoofdstuk in de geschiedschrijving van Oscar Wildes gevangenismanuscript. Voor de deur van het Department of Manuscripts van het British Museum stond de Wilde-kenner, -verzamelaar en latere -biograaf H. Montgomery Hyde. Aangezien op die dag de termijn van vijftig jaren verstreek die Robert Ross had gesteld aan de afgesloten bewaring van het originele manuscript, kon vanaf dat moment *De Profundis* eindelijk door liefhebbers en onderzoekers worden bekeken. In *The Sunday Times* deed Montgomery Hyde uitgebreid verslag van zijn indrukken, reconstrueerde hij de veelbewogen geschiedenis van de tachtig dichtbeschreven folioevellen en signaleerde hij enkele van de vele discrepanties tussen het origineel en de door Vyvyan Holland elf jaar tevoren in het licht gegeven versie.⁷⁵

In die jaren was de uitgever en 'man of letters' Rupert Hart-Davis al met bovenmenselijke toewijding aan het werk om een editie van alle overgeleverde brieven van Oscar Wilde tot stand te brengen, een plan dat hij voor het eerst in 1950 aan Vyvyan Holland had voorgesteld, daartoe vermoedelijk geïnspireerd door het verschijnen van de nieuwe editie van *De Profundis*.⁷⁶ Deze herculische research- en editieklus, die hij naast (en deels in plaats van) het runnen van een uitgeverij verrichtte, zou hem bij elkaar meer dan tien jaar kosten, maar in 1962 lag er dan uiteindelijk een 958 pagina's tellende brievenuitgave.⁷⁷ Tussen de pagina's 423 en 511 is daarin een sterk verbeterde teksteditie van *De Profundis* te vinden, voor de tekst waarvan Hart-Davis gebruik kon maken van het door het

British Museum vrijgegeven origineel. Met trots en opluchting vermeldt de bezorger:

Now at last this longest and most important of all Wilde's letters is printed exactly as he wrote it, except that I have broken it up into rather more paragraphs than his scanty ration of paper allowed him.

Of deze claim van exactheid honderd procent kan worden volgehouden, is de vraag. Wat Hart-Davis betreft kennelijk wel, want in de jaren voor zijn dood in 1999 gaf hij zijn volle medewerking aan een ongewijzigde, maar wel sterk uitgebreide herdruk van zijn brieveneditie, die in 2000 onder gezamenlijke redactie met Oscar Wildes kleinzoon Merlin Holland verscheen.⁷⁸ Maar de edituur van het in 2004 aan *De Profundis* gewijde deel van een nieuwe uitgave van Oscar Wildes verzamelde werken meende in elk geval van niet: '[...] my reading of Wilde's hand differs on occasions from that which Sir Rupert Hart-Davis made for his 1962-edition of Wildes letters.' Deze interessante en veelbelovende opmerking, voorin opgenomen onder de aankondiging 'A note on the text and the textual collation', wordt echter gevolgd door de teleurstellende mededeling: 'These differences have not been noted.'⁷⁹

6 – DE PROFUNDIS: 2004

De in 2004 uitgekomen editie van *De Profundis* stelt helaas op meer gronden teleur. Dat wordt hoofdzakelijk veroorzaakt doordat bezorger Ian Small zich niet beperkt tot het editeren van Wildes gevangenismanuscript, maar zich op het gladde ijs begeeft van een reconstructie en interpretatie van de intenties die de auteur met dat manuscript gehad kan hebben. Om te beginnen meldt de bezorger:

A thorough re-examination of the textual condition and the textual history of the manuscript has persuaded me that there

*are very strong grounds for arguing that Wilde intended his manuscript to form (in some way) a literary work.*⁸⁰

In het geval van een schrijver wiens telegrammen zich zelfs al als prozagedichten laten lezen, is het weinig verrassend om te beweren dat een bijna 55.000 woorden tellende brief aan de liefde van zijn leven door de auteur bedoeld was ('in some way') als een literair werk. Ernstiger is dat de bezorger aan deze inhoudelijke interpretatie de beslissing verbindt om níét uit te gaan van het manuscript zoals Oscar Wilde dat in de gevangenis schreef, met als reden dat het niet zijn 'final intentions' bevat, maar in plaats daarvan een hele stamboom te creëren van versies, varianten, duplicaten en fragmenten.

Wat deze editeur doet, komt kort gezegd op het volgende neer: als uitgangspunt kiest hij de 1949-editie. Die collationeert hij met het manuscript dat zich in de British Library bevindt én met een overgeleverd typoscript gecodeerd CTS2. Aldus toegevoegde fragmenten worden tussen vierkante haken geplaatst en varianten – hoe gering ook – worden in voetnoten verantwoord. Bijvoorbeeld bij regel 1 op p. 120 ('supreme romantic type, but all the accidents, the wilfulnesses even, of the') staat in een voetnoot de volgende aantekening: 'all the [all\ the MS the wilfulnesses even,] /the wilfulnesses even,\ MS'. De volgorde van sommige passages wijkt af van die in het manuscript, maar in plaats van het manuscript te volgen is de tekst in die manuscriptvolgorde apart in een appendix geplaatst. De totale verantwoording en uitleg van deze aanpak beslaat maar liefst 31 pagina's. De uitgave bevat tevens in totaal 108 pagina's inhoudelijk commentaar op de tekst.

Om de niet geringe verwarring bij althans deze lezer weer te systematiseren trekt de editeur aan het slot van zijn inleiding de volgende conclusie:

Those editors who wish to identify Wilde's prison manuscript as a letter, and edit it as such, should logically print the nearest

surviving text which we possess of the document which Douglas actually received. This, as far as we can determine, is of course the 1949 Holland text, which is, as I have suggested, a copy of a copy of the typescript made for Douglas. (Or – just conceivably – the editor might choose the CTS2 typescript which in some ways is a further copy of that copy.) By contrast those editors who identify Wilde’s manuscript as the basis of a literary work should logically print that text which best embodies Wilde’s intentions for a public work in so far as we can now recover them. This of course entails printing one or both of Ross’s editions.⁸¹

Ondanks het herhaalde gebruik van de woorden ‘of course’ valt deze uitkomst, voor wie graag een betrouwbare, gedrukte versie van Wildes gevangenismanuscript zou willen lezen, moeilijk te aanvaarden.⁸² De in 2000 door de British Library uitgegeven facsimile-editie, met een uitvoerige inleiding van de hand van Merlin Holland, komt aan deze behoefte maar ten dele tegemoet, aangezien het handschrift van de schrijver, ook gegeven de omstandigheden waaronder de tekst werd geschreven, bij vlagen zeer lastig te ontcijferen valt. De onbevredigende conclusie die na de lange publicatiegeschiedenis van *De Profundis* te trekken overblijft, is helaas dat er meer dan 115 jaar nadat de tekst is geschreven en nadat er in honderden verschillende Engelse en vertaalde edities bij elkaar miljoenen exemplaren van zijn verspreid, nog altijd geen honderd procent betrouwbare, toegankelijke editie van de oorspronkelijke tekst van het werk voorhanden is, hetzij in druk, hetzij in digitale vorm. Wie het volledige origineel wil lezen, zal zich het handschrift van de auteur eigen moeten maken.

DE PROFUNDIS ALS LITERAIR WERK

Al zijn de postume interpretatiepogingen van de intenties of uiteindelijke intenties van Oscar Wilde, zoals ik heb betoogd, een slechte raadgever voor een correcte gedrukte weergave van de tekst van zijn gevangenismanuscript, de vraag naar het karakter

van *De Profundis* als tekst is op zich een legitieme en belangwekkende kwestie. Maar de hierboven gesuggereerde keuze tussen hetzij 'brief' hetzij 'basis voor een literair werk' is niet alleen een valse tegenstelling – ze miskent in elk geval de brief als literair genre – , het karakter van de door Wilde tussen eind 1896 en april 1897 in de gevangenis van Reading geschreven tekst is aanmerkelijk complexer.

Als men deze tekst wil kwalificeren, dan is het mijns inziens voldoende en ook het meest correct om die te betitelen als een literair werk. Niet als 'basis voor een literair werk', maar als een literair werk als zodanig. De 'materiaalbehandeling' en de stijl zijn ontegenzeggelijk kunstzinnig en de algehele opbouw verraadt op zijn minst een poging van de auteur – vermoedelijk zelfs meerdere, soms onderling tegenstrijdige pogingen – om aan het geheel een afgeronde vorm te geven. Ook het feit dat de auteur zijn werk aan het manuscript op 1 april 1897 als voltooid beschouwde en het resultaat wilde doen verzenden, zulks terwijl hij nog bijna zeven weken gevangenschap voor de boeg had, duidt op een bewuste voltooiing.⁸³ Het feit dat de tekst in meerdere opzichten een hybride karakter draagt, doet daar niet aan af.⁸⁴

Vruchtbaarder dan het problematiseren van de vraag of de tekst als een volledig voltooid (literair) werk gezien kan worden, is het om de belangrijkste afzonderlijke karakteristieken te benoemen die *De Profundis* in inhoudelijk opzicht kenmerken, en die tezamen de bijzondere, meervoudige kwaliteit ervan uitmaken. Daartoe zal in het onderstaande een poging worden ondernomen om erachter te komen hoe de gevangeniservaring daarin tot zijn recht komt. De volgorde waarin die aspecten aan de orde zullen komen is eerder logisch bedoeld dan hiërarchisch.

1 – DE PROFUNDIS ALS AKTE VAN BESCHULDIGING

De Profundis is op de eerste plaats een requisitoir tegen Lord Alfred Douglas, tot wie ('Dear Bosie') de in briefvorm geschreven tekst zich richt. De verwijtende toon van de tekst wordt meteen in

de eerste zin gezet: 'After long and fruitless waiting I have determined to write to you myself'. Het eerste verwijt is dat Douglas gedurende de bijna twee jaar van Wildes gevangenschap niets van zich heeft laten horen (zelfs niet 'a single line') en dat de indirecte berichten die Wilde van of over hem ontving niet anders dan pijnlijk waren. Al tijdens het strafproces tegen Wilde, om precies te zijn op 25 april 1895, had Douglas Engeland verlaten en sindsdien leefde hij in Frankrijk en Italië op een toelage die hij van zijn moeder en van zijn oudere broer Percy ontving. In de ogen van Wilde is het leven dat Douglas aldus leidt geen beschamende, eenzame en verdrietige ballingschap, maar een onverantwoordelijk luxe leven-tje op kosten van zijn familie, terwijl hij – Wilde – in de gevangenis wegwijnt. Tegen de achtergrond van die tegenstelling komt er direct vanaf het begin van *De Profundis* een stroom van beschuldigingen op gang ter zake van het gedrag van Bosie in de vier jaren van hun verhouding (1891-1895), tijdens Wildes achtereenvolgende processen en nu de schrijver sinds ruim anderhalf jaar in de gevangenis zit: Douglas was lui en onintellectueel (p. 38) en verhinderde wanneer zij samen waren dat Wilde ooit een letter op papier kreeg (p. 39), hij was alleen geïnteresseerd in 'meals', 'moods' en 'amusements' (p. 40), hij was de oorzaak van Wildes 'utter and discreditable financial ruin' (idem), hij was ondankbaar, ongezellig, humeurig en schreef walgelijke brieven (p. 42), hij haalde Wilde niet alleen in artistiek, maar ook in ethisch opzicht naar beneden (p. 44), zijn Frans deugde niet (p. 46), hij maakte afschuwelijke scènes en was slechts in één ding geïnteresseerd (idem), hij liet Wilde in de steek toen die een keer ziek was (p. 53), zijn fysiek was er een van 'low stature and inferior strength' (p. 55), hij leefde voortdurend een luxe leven op kosten van Wilde en dat zonder een spoor van dankbaarheid (p. 63), hij had geen enkele fantasie (p. 66) en zijn optreden was dom en vulgair (p. 67), slechts gemotiveerd door ijdelheid, eigendunk en de lust tot provoceren (p. 68).⁸⁵

Deze kanonnade van verwijten uit de opening van *De Profundis* is slechts de opmaat voor veel meer verwijten van allerlei aard en

soort, die althans dit deel van de tekst het overheersende karakter geven van een akte van beschuldiging. Na zijn vernietigende nederlaag in het nota bene door hemzelf begonnen proces tegen de vader van Douglas, uiteindelijk resulterend in zijn veroordeling, neemt de schrijver nu als het ware de gelegenheid te baat om zijn vriend voor het gerecht te slepen, hem aan te klagen voor diens aandeel in de desastreuze gebeurtenissen. Door deze bril laat *De Profundis* zich lezen als een requisitoir waarin geen juridische wetten worden aangeroepen, maar de wetten van de vriendschap, de liefde en de wellevendheid. Het woord 'indictment' (aanklacht of tenlastelegging) valt ook enkele malen expliciet (p. 94, p. 134).

Als men *De Profundis* aldus opvat, dan rijst natuurlijk de vraag in welke strafeis deze aanklacht resulteert. De aanklacht liegt er immers niet om, zoals de 'summing-up' laat zien (p. 94):

[...] by your actions and by your silence, by what you have done and by that you have left undone, you have made every day of my long imprisonment still more difficult for me to live through. The very bread and water of prison fare you have by your conduct changed. You have rendered the one bitter and the other brackish to me. The sorrow you should have shared you have doubled, the pain you should have sought to lighten you have quickened to anguish.

Wat vraagt Wilde van Douglas terug, in ruil voor alle ongeluk en rampen die hij hem heeft aangedaan? Dat is, op dit punt in Wildes tamelijk vernietigende betoog, de vraag. De lezer is dan op ongeveer de helft van de integrale tekst van *De Profundis*.

2 - DE PROFUNDIS ALS AUTOBIOGRAFIE

Het antwoord dat direct daarop door de schrijver wordt gegeven, is even duidelijk als onontkoombaar: Wilde eist helemaal niets, in de wetenschap dat hij in de omstandigheden waarin hij zich bevindt ook geenszins in de positie is om wat dan ook van wie dan

ook te eisen. Het tegendeel is zelfs het geval; hij biedt Douglas iets aan (p. 95):

And the end of it all is that I have got to forgive you. I must do so. I don't write this letter to put bitterness into your heart, but to pluck it out of mine. For my own sake I must forgive you.

Om Douglas goed te doordringen van de waarde van dit geschenk last de auteur vervolgens een passage in waarin hij zijn vroegere status als mens en als kunstenaar in volle verhevenheid onder woorden brengt. Eerder (p. 83) heeft hij al met niet geringe overdrijving gerept van zijn illustere familienaam ('noble and honoured, not merely in literature, art, archeology, and science, but in the public history of my own country, in its development as a nation'), nu zet hij ook zijn eigen, persoonlijke verdiensten nog eens even op een rij (pp. 94-95):

I was a man who stood in symbolic relations to the art and culture of my age. I had realised this for myself at the very dawn of my manhood and had forced my age to realise it afterwards. Few men hold such a position in their own lifetime. It is usually discerned, if discerned at all, by the historian, or the critic, long after both the man and his age have passed away. With me it was different. I felt it myself, and made others feel it. [...] The Gods had given me almost everything. I had genius, a distinguished name, high social position, brilliancy, intellectual daring.

Voor willekeurig welke kunstenaar, maar zeker voor een door de maatschappij verstoten, uit de ouderlijke macht ontzette en failliet verklaarde, van oorsprong Ierse schrijver, die wegens onzedelijk gedrag in een Engelse gevangenis zit, zijn dit natuurlijk ongehoorde kwalificaties die de auteur zichzelf toedicht. Ter rechtvaardiging ervan dient men te beseffen dat ze in eenzame opsluiting werden geformuleerd, in een poging van de auteur om zichzelf letterlijk

uit de diepste diepten weer op te richten.⁸⁶ Het contrast tussen zijn vroegere en zijn huidige leven wordt niet alleen extra groot gemaakt om de op dat moment 26-jarige Lord Alfred Douglas duidelijk te laten voelen hoe nobel het gebaar van de aangeboden vergiffenis is, dit illustere zelfportret dient ook ter inleiding op de harde autobiografische les die Wilde zichzelf – en Douglas – vervolgens voorhoudt (p. 96):

There is only one thing for me now, absolute humility; just as there is only one thing for you, absolute Humility also. You had better come down into the dust and learn it beside me.

Het resterende deel van deze zelfportretterende passage in *De Profundis* is gewijd aan de vervolgvraag waar die les in nieuw gevonden nederigheid dan het beste geleerd zou kunnen worden. De kerk biedt de auteur naar eigen zeggen geen houvast ('it must be nothing external to me'), ook de ontkenning die het verstand hem aanvankelijk ingaf is geen oplossing.⁸⁷ De enige weg is die van complete aanvaarding, volledige omarming van het verdriet en van de pijn, en te proberen daardoorheen een nieuw leven voor zichzelf te creëren. Voor die schepping van een nieuw leven, een wederopstanding die bovenmenselijke kracht van hem zal vragen, heeft hij dan ook een bovenmenselijk voorbeeld, een waarlijk hogere kunstenaar nodig, die hem, ja hen beiden, tot leermeester zal dienen.

3 – DE PROFUNDIS ALS ESSAY

De volgende karakteristiek van *De Profundis* sluit daarop aan en is die van een essay waarin de figuur van Jezus Christus als het toonbeeld wordt afgeschilderd van zichzelf vernieuwende en dus scheppende kracht. Tussen het ware leven van Christus en het ware kunstenaarsleven bestaat een 'intimate and immediate connection' (p. 109). Zoals Christus de lelijkheid van de zonde wegneemt en de schoonheid van het verdriet zichtbaar maakt, zo

verheft de scheppende kunstenaar de wereld uit zijn narigheid om hogere, pijnlijke waarheden tevoorschijn te brengen (p. 111). De bekoorlijke kracht van Christus' persoonlijkheid wordt door Wilde verbonden met de individuele verbeeldingskracht van de kunstenaar. De kracht die de zondaar nodig heeft om zijn verleden om te vormen tot een nieuw leven, put enerzijds inspiratie uit een soort romantische authenticiteit zoals Jezus Christus die volgens Wilde tegenover zijn medemens aan de dag legt, en vindt anderzijds uitdrukking in de zichzelf vernieuwende scheppingskracht van de kunstenaar. In die vrijmoedige lezing van de Bijbel wordt Christus zelf de ultieme kunstenaar en daarmee de hoogst denkbare leermeester in het leven.⁸⁸

In deze menselijke, levenskunstige lezing van het leven van Jezus Christus toont Wilde zich bepaald schatplichtig aan het door hem in zijn cel bestudeerde *Vie de Jésus* van Ernest Renan, dat hij zelfs expliciet (p. 112) aanduidt als het 'vijfde evangelie'. In plaats van te volstaan met zijn vroegere motto 'Life imitates Art' zet hij nu een stap verder door zich af te vragen waar de kunst door wordt geïnspireerd, en dat is niet zozeer het genotvolle en kunstmatige leven zoals hij het in het verleden leidde, als wel het leven – naar voorbeeld van Christus – dat ook de zonde, het lijden en het verdriet omvat: '[...] suffering and sorrow were modes through which he could realise his conception of the beautiful' (p. 115). Langs die weg komt Wilde tot het besef dat hij zijn verleden slechts kan helen, zijn kunstenaarschap slechts kan terugwinnen als hij, getrouw aan zijn nieuw gevonden leermeester, Douglas vergiffenis schenkt en daarmee (de liefde van) zijn leven nog completer weet te realiseren.

4 – DE PROFUNDIS ALS LIEFDESVERKLARING

Het laatste stuk van *De Profundis* neemt na dit uitvoerige essayistische intermezzo weer de stijl van een brief aan. Die stijl, zo was ook in de eerste helft van de tekst al het geval, ontleent een deel van zijn persoonlijke dramatiek aan het gebruik van de jij-vorm,

waarbij de geadresseerde Douglas veelvuldig vragenderwijs of in de vorm van uitroepen wordt toegesproken: 'You surely must realise that...' (p. 39), 'You must see now...' (idem), 'You know that now' (p. 42), 'You must admit now...' (p. 52), 'You will admit...' (p.61), 'You can now understand – can you not?' (p. 64), 'You feel that now, I suppose' (p. 66), 'Don't you realise now...' (p. 68), 'You see that I have to...' (p. 70), 'Do you see it now? If you don't, try to see it.' (p. 72), enzovoort.

Deze dialogiserende vorm van schrijven, waarin zich wellicht de toneelschrijver Oscar Wilde laat herkennen, is in het meer autobiografische en het meer essayistische deel van *De Profundis* op een enkele uitzondering na onderbroken geweest, maar treedt nu in het slotdeel weer op: 'It will no doubt seem strange to you...' (p. 124), 'You may realise it when I say...' (p. 125), 'You can judge for yourself.' (p. 126), '[...] you are not worthy of it' (p. 127), 'You couldn't help it...' (p. 129), 'Don't you?' (p. 132), 'Does it ever occur to you?' (p. 133), 'Do you ever think of that?' (idem), et cetera.⁸⁹

Hoewel Wilde Douglas ook in dit slotdeel nog diverse verwijten maakt, vooral in termen van ondankbaarheid, genotzucht en minachting voor de vrijgevigheid waarvan hij profiteerde, valt er in de aanloop naar het slot een toenemende hoeveelheid verzoenende woorden. Of de verwijten worden aan anderen gemaakt, zoals aan het gevangenisstelsel (p. 125) of aan 'Society' in het algemeen (p. 129). Ook de in ander verband reeds geciteerde opmerking 'I cannot reconstruct my letter or rewrite it', krijgt in deze context een verontschuldigende connotatie, zeker in samenhang met wat Wilde in de daaropvolgende alinea schrijft: 'I will admit it is a severe letter.' (p. 142) en een alinea later: 'Youth is always extravagant' (p. 143). Vanaf p. 144 spreekt hij zelfs in de eerste persoon meervoud over bepaalde inzichten ('We think we can have our emotions for nothing. We cannot.') en enkele bladzijden verder komt het onvermijdelijke vervolg waarop deze wendingen in de brief preludeerden (p. 150):

The second thing about which I have to speak to you is with regard to the conditions, circumstances, and place of our meeting when my term of imprisonment is over.

De laatste vijf bladzijden zijn vervolgens alleen maar te lezen als een grote hunkering naar de aanstaande vrijheid en naar een verzoening met de ‘dear Bosie’ tot wie de schrijver zich vanaf het begin heeft gericht. De schoonheid van de natuur, van bloemen, van de zee, de hele vrije buitenwereld wordt in gedachten aangeroepen als decor voor de verhoopte hereniging: ‘[...] when the June roses are in all their wanton opulence’ ziet Wilde ernaar uit ‘to meet you in some quiet foreign town like Bruges. [...] I hope that our meeting will be what a meeting between you and me should be, after everything that has occurred’ (p. 153).

Zo, onder het motto ‘No one can possibly shut the doors against love forever’ (p. 154), eindigt *De Profundis* uiteindelijk als een smartelijke liefdesbrief. Met in de slotzinnen nog een verontschuldigende verwijzing naar de ‘changing uncertain moods’ en naar de ‘scorn and bitterness’ van deze brief luidt de ondertekening: ‘Your affectionate friend, Oscar Wilde’.

EEN BRIEF IN HET UUR DER WAARHEID

Wat uit deze beschrijving van de vier inhoudelijke hoofdkenmerken van *De Profundis* naar voren komt, is hoe de tekst naar zijn uiteenlopende dominante karaktertrekken grofweg als volgt kan worden ingedeeld.

Het eerste deel (p. 37 tot en met p. 94, regel 27, ofwel 47 procent van de totale tekst) is een reconstructie van de gebeurtenissen sinds 1891, vooral gekenmerkt door beschuldigingen aan het adres van Lord Alfred Douglas.

Een tweede deel (vanaf p. 94, regel 28 tot en met p. 109, regel 32, in omvang 13 procent van het geheel) is voornamelijk autobiografisch van aard.

Een derde, op zichzelf staand stuk (vanaf p. 109, regel 33 tot en

met p. 123, regel 32, eveneens 13 procent) is een essay over Jezus Christus als toonbeeld van het romantische concept van het kunstenaarschap.

Het slotgedeelte (vanaf p. 123, regel 24, tot en met p. 155, dat wil zeggen 27 procent) is de culminatie van de tekst in een liefdesverklaring en de bereidheid tot verzoening.

Nu wij daarmee een totaalbeeld hebben van de ontstaansgeschiedenis en de inhoud van *De Profundis* kunnen wij de vraag uit het begin van dit hoofdstuk proberen te beantwoorden. Is het inderdaad zo, zoals Merlin Holland beweert, dat Oscar Wildes *De Profundis* lezen 'is to find him for once without his mask'?⁹⁰ Dat *De Profundis* het meest waarheidsgetrouwe geschrift van Wilde genoemd kan worden, gewijd aan zijn twee jaren durende eenzame opsluiting? Spreekt hier, in het uur der waarheid, de échte Oscar Wilde zich uit over de meest extreme ervaring van zijn leven?

Het antwoord op die vragen luidt mijns inziens zowel ontkenkend als bevestigend. Ontkenkend, omdat Wilde in *De Profundis* net zo geconstrueerd en kunstmatig over de wereld en over zichzelf, over de liefde en over de kunst schrijft als in de meeste van zijn andere geschriften. Er is in deze vanuit de gevangenis geschreven brief geen sprake van een grotere oprechtheid van inhoud of directheid van stijl dan in zijn overige literaire werk. Het is ook niet zo dat hetgeen hij in deze brief vermeldt een grotere claim op de waarheid heeft dan hetgeen hij in de essays uit *Intentions* of in zijn grote opstel *The Soul of Man under Socialism* schrijft. Het feit dat de werkelijkheid in zijn leven vermoedelijk nog nooit zo realistisch was geweest als in de jaren 1895-1897 ontnemt hem in *De Profundis* geenszins zijn bloemrijke, bij vlagen zelfs 'purperen' stijl van schrijven, vol alliteraties, ironische terzijdes en pompeuze vergelijkingen. De ontberingen van eenzame opsluiting, een hard bed en slecht eten hebben zijn intellectuele durf en scherpte niet merkbaar aangetast. Maar de beschuldigingen aan het adres van Douglas, hoezeer doorleefd ook en onder de omstandigheden verklaarbaar, zijn lang niet alle terecht.⁹¹ Het 'zelfportret als genie' dat

Wilde in het voornamelijk autobiografische stuk van *De Profundis* van zichzelf geeft is, zoals we hebben gezien, tamelijk overdreven. De Christus-interpretatie in het essayistische deel is ongetwijfeld oprecht zo door de auteur voor zich gezien en als steun opgevat voor zijn kijk op het vervolg van zijn leven, maar het onnauwkeurige gebruik van kernbegrippen in het betoog als ‘romantic’ en ‘humility’ maakt de tekst eerder fraai dan overtuigend.⁹² En dan het verzoenende einde van de brief, waarmee de tekst een draai maakt ten opzichte van de vele virulente beschuldigingen die er eerder in te vinden zijn. Men zou zeggen dat de talloze harde verwijten en de zachte vergiffenis aan het slot zover van elkaar lijken af te staan dat ze niet gelijkelijk oprecht kunnen zijn.

Of juist wel, en daarin schuilt dan het bevestigende antwoord op de bovengenoemde vraag. Ja, de Oscar Wilde van *De Profundis* draagt geen masker, is oprechter dan in enig ander van zijn geschriften, maar het verschil doet in zoverre niet ter zake, dat hij zichzelf ook hier onverminderd trouw blijft als een schrijver die de omweg van de schoonheid prefereert wanneer hij op zoek is naar de waarheid, die ook – of juist – vanuit een gevangenis een literaire stijl hanteert waarin zijn intenties zo zinnelijk en zo kleurig mogelijk verpakt zijn.⁹³ Bovendien is het samengaan van tegenstellingen, het naast elkaar bestaan van elkaar onderling uitsluitende waarheden, misschien wel de meest in het oog springende karakteristiek in het totale leven en schrijverschap van Oscar Wilde.⁹⁴

Wie wil weten hoe de omstandigheden in de gevangenschappen van Holloway, Pentonville, Wandsworth en Reading in de jaren 1895-1897 waren, vindt in *De Profundis* maar beperkte stof die hem dichter bij de gevangeniservaring brengt. Maar wie deze lange en complexe liefdesbrief leest, dringt wel diep door in de getormenteerde, maar ongebroken geest van een schrijver die op zijn best was als hij uit de werkelijkheid probeerde te ontsnappen. Die ontsnapping uit de werkelijkheid in de kunst was al het ‘Leitmotiv’ geweest in zijn gedichten, in een roman, in sprookjes, essays en korte verhalen en bovenal in de sprankelende dialogen van zijn

oneerbiedige societykomedies. Het oordeel van Wilde over de gevangenissonnetten van zijn landgenoot Wilfrid Blunt dat ‘an unjust imprisonment for a noble cause strengthens as well as deepens the nature’ kan evengoed op zijn eigen *De Profundis* van toepassing worden verklaard, als men maar in het oog houdt dat ook de deugd der nederigheid bij Oscar Fingal O’Flahertie Wills Wilde een pose was, een volkomen oprecht bedoelde pose. Op 15 november 1905 vroeg dezelfde Wilfrid Blunt aan Robert Ross hoeveel er naar zijn idee in *De Profundis* oprecht te noemen was. Het antwoord van Ross luidde: ‘As much as possible in a man of Oscar’s artificial temperament.’⁹⁵ Laat dat de diepere waarheid zijn die *De Profundis* naar boven brengt, ook waar het gaat om de beschrijving van zijn twee jaar durende gevangeniservaring.